

**Moj zavičaj
kroz vrijeme**

DOCUMENTA
CENTAR ZA SNOĆAVANJE S PROŠLOŠĆU

Urednici:

Dea Marić

Marko Smokvina-Marijić

Izdavač:

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću

Godina: 2013.

Lektura i korektura:

Tomislav Fresl

Dea Marić

Marko Smokvina-Marijić

Oblikovanje i tiskanje:

Studio HS internet d.o.o., Osijek

ISBN: 978-953-7872-08-3

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 864189

Tiskanje ove publikacije financijski podržava Robert Bosch Stiftung

Zahvaljujemo nastavnicima Vedranu Ristiću, Heleni Strugar i Sanji Simper, te ravnateljicama Snježani Barabaš – Seršić, Milici Medak, Ivanki Škarić i osoblju III. gimnazije Osijek, Gimnazije Lucijana Vranjanina Zagreb, Gimnazije Eugena Kumičića Opatija, Muzeju Slavonije Osijek, Volonterskom centru Osijek, Centru za mirovne studije Zagreb, Alerti Zagreb, Udrudi antifašističkih boraca i antifašista Liburnije, JUSP-u Jasenovac, Njemačkoj zajednici – zemaljskoj udruzi Podunavskih Švaba – Osijek, Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi "Radosne vijesti" Osijek, Židovskoj općini Osijek, Ministarstvu kulture – konzervatorskom odjelu u Osijeku, Državnom arhivu u Osijeku, Đuri Jelečeviću, kolegama i kolegicama iz Documente.

Uvod kao poticaj za razmišljanje

Ne jednom smo si postavili pitanje **zašto bi mladi ljudi trebali imati odnos prema prošlosti!**? Većinu vremena tijekom našeg obrazovanja, nemamo velik interes za povijest. Često ju smatramo dosadnom i nepotrebnom. Međutim, dođe vrijeme kada si počnemo postavljati važna pitanja o kojima odgovore tražimo upravo u osobnim rukopisima i stranicama ispisanim povjesnim podacima koje nam mogu pomoći razumjeti uzroke sukoba, ratova i stalnih kršenja ljudskih prava. Uzroke i načine ljudskog stradanja koje nas vode traženju puteva solidarnosti i pozitivne društvene akcije, pamćenja i sjećanja.

Zašto bi mlade prošlost trebala zanimati i **kako danas dovodimo u vezu prošla zbivanja i život mladih danas?** Vjerojatno se nećete iznenaditi, no mladi ljudi imaju odnos prema prošlosti, oni ga stvaraju i on se u njima stvara svakodnevno. Kroz obiteljske priče, iskustva naših susjeda, nastavne sadržaje, medije... Ključno je pitanje kakav je to odnos. Stvaramo li odnos prihvatanja svega što čujemo ili ipak u tom odnosu spram prošlih zbivanja ima prostora kritičkom razmišljanju, selekciji sadržaja, korištenju kvalitetnih izvora informacija? Kakvom vidimo ulogu osobnih iskustava, kakvu priču o ratu i miru ona pričaju?

Jeste li znali da su mladi najčešće korišteni instrument totalitarnih režima 20. stoljeća? Jeste li znali da mladi uglavnom nemaju pristup objektivnim interpretacijama povjesnih zbivanja utemeljenih na činjenicama? Jeste li znali da su mladi ljudi danas aktivni pronositelji isključivih političkih ideja i govora mržnje? Što mislite zašto je tome tako? **Kako mladi mogu postati nositelji pozitivnih promjena, poruka solidarnosti i kulture mira?**

U pogledu na prošlost važnim ističemo suočavanje s istom, s bolnim posljedicama sukoba i ratova, s mnogobrojnim stradanjima nedužnih – djece, mladih, žena, staraca, muškaraca... Istimemo važnost suočavanja s istom jer se pokazuje da se povijest ponavlja. Važno je učiti iz nje. I sami poznajete izreku – povijest je učiteljica života! Čemu nas ona uči? Razmislite o nekim aspektima vašeg života danas, utjecajima koji su vas formirali – stavovima i iskustvima vaših baka i djedova. **Kakvu odgovornost mladi ljudi imaju oko toga?**

Složit ćete se da je naša odgovornost kao mladih pripadnika/ica društva u kojem živimo upravo **način kako ćemo živjeti i graditi naša društva**, na vrijednosnim temeljima ravnopravnog i uvažavajućeg odnosa spram svih ljudskih bića i njihovih prava i sloboda. Uz tu odgovornost, važna je i ona kako ćemo pričati povjesne priče i govoriti o prošlim zbivanjima, kako ćemo prenosi iskustva naših predaka. Naposljetu, važan je i naš **stav prema teškim posljedicama ratova i svih oblika društvene isključivosti i političkoga nasilja** koji nas i danas u modernim društvinama okružuju.

Upravo zato odlučili smo se na promišljen i sustavan doprinos **dijalogu o prošlosti i kulturi sjećanja na stradanja i otpor nasilju** kroz obogaćivanje nastave povijesti i nastavnih materijala. Željeli smo da taj dijalog uneše kvalitetnije poznavanje i razumijevanje povjesnih zbivanja kod mladih, ali i da ih potakne na aktivno istraživanje povijesti njihova zavičaja – mesta stradanja, mesta sjećanja, mesta otpora... Ove smo godine istražili zavičaje Osijeka, Zagreba i Opatijsko-liburnijskog kraja. U suradnji sa III. Gimnazijom Osijek, zagrebačkom Gimnazijom Lucijana Vranjanina i opatijskom Gimnazijom Eugen Kumičić kao i Volonterskim centrom Osijek i Muzejom Slavonije, Centrom za mirovne studije i Udrugom antifašističkih boraca i antifašista Opatije i Liburnije, u kasnim ljetnim, jesenskim i ranim zimskim mjesecima učili smo, razgovarali i istraživali 'Moj zavičaj kroz vrijeme' - kako smo i nazvali zajednički projekt – u vrijeme Drugog svjetskog rata i porača te naslijede antifašizma na ovim prostorima. U tijeku istraživanja, suradnju smo ostvarili i sa nizom drugih vjerskih i manjinskih organizacija, koje su s nama podjelile njihova iskustva ovih teških događaja.

Željeli bismo da nam se više srednjih škola u Hrvatskoj pridruži u otkrivanju povijesti krajeva koja su obilježila teška stradanja u Drugom svjetskom ratu i poraću, ali i antifašističkog otpora za vrijeme i poslije rata koji je jednak tako ostavio duboke tragove u kulturi hrvatskoga društva.

Ostvarivanje prava mlađih generacija na učenje povijesti kroz inovativne pristupe, bogate nastavne sadržaje i materijale, vlastite napore u razumijevanju historijskih činjenica i interpretacija, važan je korak u suočavanju i ovladavanju nasilnom prošlošću te izgradnji zajednica mira i kulture sjećanja na stradanja. Taj nam pristup daje mogućnost i jamstvo dokidanja negiranja stradanja pojedinaca i zajednica, pruža nam jamstvo neponavljanja zločina. Jednako tako, to nam doista omogućava **ostavljanje društava u sigurnim rukama mlađih ljudi koji će vlastite živote staviti u službu dijaloga, solidarnosti i mirovorstva.**

Emina Bužinkić,
Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću

PROGRAM TRENINGA

Medusobno upoznavanje
Moj zavičaj kroz vrijeme - Prezentacija projekta
Očekivanja sudionika/ica i voditelja/ica

Prikazivanje dokumentarnog filma koji obraduje temu Drugog svjetskog rata i/ili porača i odnose prema povijesti. Nakon projekcije filma slijedi diskusija o suočavanju s prošlošću, naslijedu obiteljske prošlosti, diskriminaciji, genocidu, osobna krivnja vs. kolektivna odgovornost, identitetu...

Moj obiteljski album - interaktivna prezentacija
(Molimo sve sudionike treninga da ponesu obiteljsku fotografiju nekog člana obitelji koji je bio suvremenik Drugog svjetskog rata i/ili porača ili da snime kratku (max. 3min. izjavu člana obitelji suvremenika ovih vremena o njihovim sjećanjima na taj period)

Predavanja i radionice na odabrane teme iz razdoblja Drugog svjetskog rata i porača. Radionice o teoriji i praksi metode usmene povijesti.

Predstavljanje programa i aktivnosti projektnih partnera iz lokalne zajednice i mogućnosti učeničkog uključivanja u njihov rad.

Predlaganje istraživačkih tema i metoda. Učenički prijedlozi i odabir. Grupni rad na definiranju koraka i metoda istraživanja.

Završna diskusija. Evaluacija.

Studijsko putovanje sa stručnim vodstvom na mjesto sjećanja u lokalnoj sredini.

Folksdojčeri, intervju ili pak otvaranje pitanja kolektivizacije krivnje

Radionica kao prilog projektu “Moj zavičaj kroz vrijeme”

Prvi susreti s prošlošću u pravilu započinju u interakciji mlađih i starijih, najčešće pitanjima upućeno starijima “Kako je bilo prije?”. Taj prvi susret s prošlošću je susret s jednostranim viđenjem pojedinca iz njegovog kuta gledanja, naknadno dobivenog umjetnog produkta, s višestrukoprekinutim izvorom... No to nije samo susret s prošlošću, već i suptilan uvod u povijest i jednu od njenih metoda istraživanja – usmeno povijest.

Usmena povijest obuhvaća plansko, pripremljeno i osmišljeno ispitivanje pojedinaca o nekome događaju, situaciji ili vremenu u kojima su oni aktivno sudjelovali ili im svjedočili te bilježenje izrečenih spomena na audio- ili videovrpcu. Ona prikuplja povijesne izvore i danas sve više unutar povijesne znanosti dobija na značenju.

Usmena povijest učenicima u njihovim školskim projektima daje priliku za samostalan, istraživački projekt, koji vodi do novih spoznaja, a omogućava samostalno i praktično učenje povijesnih metoda. Prikupljajući usmena svjedočanstva i uspoređujući ih s činjenicama iz povijesnih istraživanja učenici mogu i sami sudjelovati u interpretacijama prošlosti, dobivajući odgovore iz neposredne blizine. Sve to je prikladno i za projekt “Moj zavičaj kroz vrijeme”.

Radionica u sklopu treninga za učenike pod nazivom “Usmena svjedočanstva – logori i nakon rata” imala je višestruki cilj. Cilj je bio upoznati učenike s usmenom poviješću, a kroz kratki intervju koji bi učenici pripremili i vodili upoznati ih iskustveno s metodom usmene povijesti i istovremeno sa sudbinom Folksdojčera u našem zavičaju nakon 2. svjetskog rata, evocirati empatiju kod učenika za osobna stradanja ljudi, te problematizirati kolektivizaciju krivnje.

U uvodnom dijelu učenicima je prezentirana usmena povijest kao metoda istraživanja, njen značaj u smislu prikupljanja svjedočanstava kao povijesnih izvora, ali i ograničenja kojih svatko tko se tom metodom služi mora biti svjestan. Usmenom poviješću se ne prikupljaju originalna svjedočanstva o prošlim događajima. Ona su naknadno dobiveni, umjetnik produkt, višestruko prekinut izvor kao rezultat interakcije ispitanika, ispitivača i opće svijesti o povijesti društva ili društvenih skupina. Sjećanja na iznova postavljene poslove se lako prizivaju kod ispitanika, no zakazuju pri pojedinačnim događajima, općeniti nazor se lako mijеšaju s vlastitim sjećanjima, životne priče naginju prikazivanju života najviše moguće pozitivno i smisleno, negativne priče se izbjegavaju ili uljepšavaju. Unatoč svemu svjedočanstva su važan izvorni materijal, kojima se treba kritički pristupiti, koja se kod interpretacije nužno treba sučeliti s drugim svjedočanstvima, ali i činjenicama povijesnih istraživanja. Usmena svjedočanstva su važan izvor, koja mogu dati interpretacijama prošlosti dodatno jednu novu, drugačiju, osobniju dimenziju.

Učenici su se u sklopu radionice upoznali i s načinom prikupljanja svjedočanstava o prošlim događanjima koja bi se koristila kao povijesni izvor. U konačnici učenici su se s jednim intervjuom mogli i iskustveno upoznati. Učenici su podijeljeni u dvije grupe. Jedni su se trebali uživjeti u ulogu Folksdojčera i njihovu sudbinu na kraju 2. svjetskog rata. Za tu prigodu su dobili nekoliko svjedočanstava Folksdojčera koji su preživjeli logore u Jugoslaviji nakon rata. Uz pomoć njih su se trebali pripremiti da postanu ispitanici. Druga grupa je dobila informativni

tekst o sudbini Folksdojčera nakon 2. svjetkog rata u Jugoslaviji te nešto izvora – službenih dokumenata o protjerivanju Folksdojčera, karte s ucrtanim mjestima gdje su živjeli kao i lokacijama logora, fotografijama. Izvori su bili dovoljni za uvid u događaj, ali živući svjedoci su mogli dati i više od samih izvora. Na osnovu svega grupa se trebala uživjeti u ulogu mladih povjesničara koja će se pripremiti za intervju, ali ga i održati s "Folksdojčerima" – drugom grupom na radionici.

U Jugoslaviji je neposredno nakon 2. svjetskog rata bilo prognano oko 170 000 i stradalo oko 60 000 Folksdojčera (pripadnika njemačke manjine). Jugoslavija nije bila iznimka. Nijemci su sličnu sudbinu doživjeli u cijeloj istočnoj Europi. Sličnu sudbinu su doživjeli i Talijani u Jugoslaviji. Velika većina Folksdojčera je naseljavana planskom kolonizacijom u 18. stoljeću, koju su poticali habsburški vladari. Njihovim doseljavanjem trebala su se napučiti nenastanjena područja, te potaknuti razvoj poljoprivrede i obrta. Slomom Habsburške monarhije nakon Prvog svjetskog rata Nijemci su postali u novonastaloj državnoj tvorevini – Jugoslaviji nacionalna manjina. U vrijeme 2. svjetskog rata pripadnici njemačke nacionalne manjine su se podijelili kao i mnogi drugi na prostoru Jugoslavije – jedni su se stavili u službu fašista, drugi su pristupili antifašističkom pokretu, a treći su pokušali samo preživljavati u nemirnim vremenima. Pod teretom kolektivne krivnje mnogi su stradali neposredno nakon 2. svjetskog rata.

Kroz svjedočanstva i ostale dostupne izvore, te kroz intervju koji su vodili učenici su se mogli upoznati sa osobnim sudbinama Folksdojčera. Potaknuta je i empatija kod učenika sa osobnim stradanjima ali i otvoreno pitanje kolektivizacije krivnje.

Sudbina Folksdojčera otkrivena iskustveno na radionici dala je učenicima samo jednu malu kontroverznu i osjetljivu epizodu njihovog zavičaja u prošlom vremenu, no usmena povijest koju su imali prilike otkrivati i spoznavati u tijeku projekta mogla bi otvoriti neke nove, odnosno stare, kontroverzne i osjetljive epizode iz prošlosti njihovog zavičaja.

*Denis Detling, muzejski pedagog
Muzej Slaovnije, Osijek*

TRI GRADA – TRI PRIČE

ZAGREB

glavni grad kvislinške države / glavni grad otpora

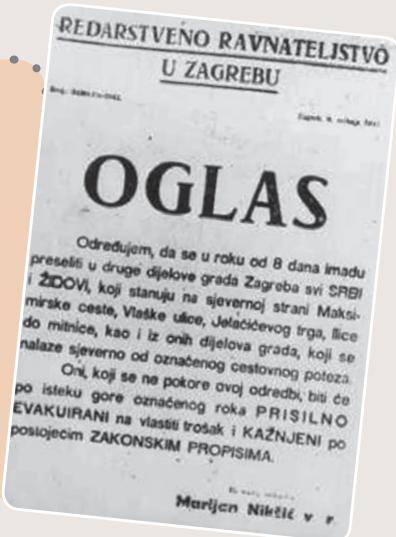

GLAVNI GRAD NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Desetog travnja 1941. godine glavni grad Banovine Hrvatske, u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji, postaje glavni grad novoproglašene NDH, njemačkog satelita. Sedam dana nakon, vođa ultranacionalističkog profašističkog ustaškog pokreta, Ante Pavelić, iz egzila u Kraljevini Italiji vraća se u Zagreb i postaje *Poglavnikom* NDH. Poput njegovih uzora i političkih i vojnih saveznika, njemačkog *Führera* Adolfa Hitlera i talijanskog *Ducea* Benita Mussolinija, uveo je totalitarni režim, s pripadajućim ritualima, simbolima i ikonografijom.

ŽIVOT U ZAGREBU ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Prvi problemi Zagrepčana i Zagrepčanki počeli su s nestaćicama. Njemački vojnici ispraznili su police svih trgovina mješovitom robom. Prepuni kamioni i teretni vlakovi odvozili su žito i stoku prema istoku, njemačkim divizijama koji su se već raspoređivale za napad na SSSR. Opću nestaćicu pratili su galopirajuća inflacija, rast cijena i šverc. Ubrzo nakon proglašenja NDH ustaška vlast počela je nad Židovima, Srbima i Romima provoditi teror. Izbacivani su iz stanova, otpuštani s posla, te konačno odvođeni u logore. Zabranjeno im je stanovanje sjeverno od linije Ilica-Trg bana Josipa Jelačića-Jurišićeva-Vlaška. Nad Hrvatima koji su bili protiv režima, Ustaše su vršile politički teror. Veliki broj nekretnina u elitnom dijelu grada (Gornji Grad, Tuškanac) darovan je njemačkim časnicima i službenicima. Ulice u kojima su živjeli njemački časnici i službenici postale su zabranjene zone za ostale građane Zagreba.

KULTURNI ŽIVOT ZAGREBA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

U vrijeme Drugog svjetskog rata ustaška vlast je u Zagrebu organizirala razne priredbe, kazališne predstave, potpomagala izdavaštvo, likovnu i glazbenu umjetnost. Ipak, sve te aktivnosti bile su protkane ustaškom ideologijom i političkom propagandom. Nametala su se djela njemačkih klasika, programi iz zemalja Sile osovine te domaća djela koja su odgovarala ustaškoj viziji umjetnosti „buđenja nacionalnog duha“. Srbima, Židovima i ostalim nepoćudnima rad u kulturnim djelatnostima bio je zabranjen. Također, uvedena je stroga cenzura te zabranjena marksistička, projugoslavenska, anglofilska literatura, kao i sve knjige na cirilici.

OTPOR

U ljetu i jesen 1941. pripadnici antifašističkog otpora izveli su u Zagrebu nekoliko spektakularnih diverzantskih akcija. Zagrebačka mladež pokazala je otpor ustaškoj politici već u svibnju 1941. kad su ustaški službenici prilikom jutarnje vježbe na stadionu u Maksimiru pokušali razdvojiti po nacionalnoj osnovi zagrebačke srednjoškolce. Na poziv Srbima i Židovima da prijeđu na drugu stranu stadiona, njihovi kolege Hrvati učinili su isto te tako sprječili pokušaj razdvajanja. „Akcija stadion“ primjer je nenasilnog otpora i solidariziranja s proganjanim. Maksimirski stadion bio je poprište još jedne akcije, kad su u srpnju 1941. pripadnici komunističke partije podmetnuli požar na stadionu, u kojem je drveni stadion potpuno izgorio.

U kolovozu 1941. u akciji „Botanički vrt“ ilegalci Komunističke partije sakriveni u raslinju botaničkog vrta bacili su bombe na kolonu naoružanih ustaških studenata koja se kretala prema Gornjem Gradu na smjenu straže. Eksplozije bombi rezultirale su sveopćim kaosom i unakrsnom paljbom u samom gradskom centru.

U rujnu 1941. aktivirali su eksplozive postavljenje po zgradama Glavne pošte u Jurišićevoj ulici, u kojoj se nalazio sjedište njemačke prislužne službe u Zagrebu. Eksplozije su teško oštetile zgradu te uzrokovale prekid komunikacije s Berlinom, Bečom, Beogradom i Sofijom.

Ustaška je vlast na ove akcije odgovorila najbrutalnijim mjerama, pored ostalog i ubijanjem velikog broja talaca pa je takva vrsta otpora pomalo jenjavala posebno od pokretanja narodnooslobodilačke borbe (NOB) započete u Hrvatskoj oružanim akcijama 22. lipnja u šumi Brezovica kod Siska i u Srbu 27. srpnja 1941. godine”.

DOTRŠCINA

U šumi Dotrščina sjeveroistočno od Zagreba u vrijeme NDH nalazilo se najveće zagrebačko stratište. Od 1941. do 1945. ubijeno je, od strane fašista oko 18 000 Zagrepčana i Zagrepčanki te osoba iz okolice Zagreba, od kojih je nekoliko tisuća strijeljano na području Dotrščine. Među njima bili su i hrvatski intelektualci i političari Ognjen Prica, Božidar Adžija i Zvonimir Richtmann, novinar i publicist Otokar Keršovani te hrvatski pjesnik August Cesarec. Postoje indicije da su strijeljanja na Dotrščini vršili i pripadnici Narodnooslobodilačke vojske neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

mjestu današnjeg Autobusnog kolodvora Zagreb (logor Kanal). Izvansudske egzekucije dijelom su se događale u zagrebačkoj podsljemenskoj zoni. Pogubljene osobe pokapale su se u masovne grobnice na tom području.

KRAJ RATA I PORAĆE

Šestog svibnja 1945. oružane jedinice NDH počele su se povlačiti iz Zagreba prema Sloveniji i dalje prema Austriji. Kolonama vojske priključivali su se i civili koji iz različitih razloga nisu željeli dočekati novu vlast. Napuštanje Zagreba bilo je popraćeno pljačkom i ubojstvima. Prve jedinice Narodnooslobodilačke vojske stigle su u Zagreb 8. svibnja. Novi režim se i na području Zagreba obračunavao s onima koje je smatrao narodnim i klasnim neprijateljima. Tako su za ratne zarobljenike i zarobljene civilne organizirani sabirni centri (logori) u Maksimiru, Prečkom i na

OPATIJA

Liburnija na razmeđu ideologija, država i visoke politike

OPATIJSKI PAKT

Želeći preduhitriti odluke mirovne konferencije u Versaillesu talijanski pjesnik Gabriele D'Annunzio okupirao je 1919. grad Rijeku. Očekujući pripajanje Rijeke Kraljevini Italiji, proglašio je Talijansku upravu za Kvarner (Reggenza Italiana del Carnaro) s ustavom koji je sadržavao mnoge elemente kasnijeg talijanskog fašizma. Sam D'Annunzio dobio je titulu Vođe (*Duce*). Budući da je D'Annunzio odbio priznati odredbe Rapalskog ugovora o stvaranju Slobodne države Rijeka, najavio je rat Italiji. Nakon bombardiranja Rijeke (tzv. Krvavi Božić) od strane talijanske mornarice D'Annunzio je pristao na povlačenje. Zadnjeg dana 1920. godine u Opatiji su predstavnici Gradskog vijeća Rijeka i zapovjednici talijanskih četa sklopili Opatijski pakt. Ovim ugovorom konstatirano je da se Riječka država podvrgava primjeni Rapalskog ugovora.

RAŠA

Raša je najmlađi grad u Hrvatskoj. Građen je tijekom 1936. i 1937. Svečano je otvoren 4. studenog 1937. Izgrađena je kao dio Mussolinijevog plana kolonizacije Istre i drugih novostvorenih talijanskih teritorija, a za potrebe radnika obližnjih rudnika ugljena. Prvi stanovnici Raše bili su rudari iz Istre, Italije, Slovenije, Austrije, Mađarske i Češke. Projektirali su ga arhitekti arhitektonskog studija Pulitzer iz Trsta. Zamišljen je i realiziran u pravilnom rasteru ulica, kombinirajući skromnije zgrade za radnike u jednom dijelu i nešto raskošnije za nadglednike u drugom dijelu. Na glavnom trgu nalazi se i crkva u obliku prevrnutog vagona za ugljen i zvonik u obliku rudarske lampe. Raša je jedan od rijetkih sačuvanih primjera fašističke arhitekture u Hrvatskoj. Zanimljivo je da je isti koncepcija primjenjen u izgradnji gradića Carbonia na Sardiniji, koji zato i izgleda vrlo slično Raši.

LABINSKA REPUBLIKA

U ožujku 1921. rudari Labinštine pobunili su se protiv fašističke uprave. Povod za pobunu bilo je zlostavljanje njihovog sindikalnog vođe od strane fašista u Pazinu. Rudari su zauzeli rudnike i rudarska postrojenja, minirali prilaze oknima te organizirali naoružane postrojbe pod nazivom *Crvene straže*. Proglasili su samoupravu, koja je potrajala tek nekih mjesec dana. Krajem ožujka rudari su sami nastavili proizvodnju u rudnicima. Nakon neuspješnih pregovora legalna uprava rudnika poduzela je odlučne mјere kako bi ugušila ustanak. Došlo je do oružanih sukoba, u kojima je dvoje pobunjenih rudara smrtno stradalo, a ostatak se predao. Iako je Labinska Republika trajala tek mjesec dana, ostavila je duboki trag u Istri, a imala je i mnogo širi odjek. Višenacionalno, ali jedinstveno pružanje oružanog otpora nadirućem fašizmu utrlo je put antifašističkom opredjeljenju žitelja toga kraja.

VISOKA POLITIKA I TAJNA DIPLOMACIJA U OPATIJI

Nakon što je riječki patricij Ignacio Scarpa 1844. sagradio u Opatiji svoj ljetnikovac, danas poznat pod nazivom Villa Angiolina, počinje razvoj organiziranog turizma u Opatiji. Grade se brojni hoteli, kupališta, luksuzne vile, odmarališta, lječilišta i šetalište Lungo Mare. Zbog svoje ugodne klime, luksuznih hotela i povoljnog prometnog položaja Opatija postaje omiljeno odredište brojnih poznatih osoba, ali i mjesto na kojem se trajno krojila visoka politika i diplomacija. Odluke sklopljene u Opatiji utjecale su na puno širi prostor. Između ostalih u Opatiji su se prije Prvog svjetskog rata sastajali monarsi Europe. U međuratnim previranjima i Drugom svjetskom ratu Opatija je bila mjesto tajnih sastanaka državnika i ilegalaca, političkih suradnika i protivnika. Za vrijeme Hladnog rata, jugoslavenski predsjednik Tito je u svojoj opatijskoj vili ugošćavao europske i svjetske državnike te krojio politiku Pokreta nesvrstanih.

DJEVOJKA S GALEBOM

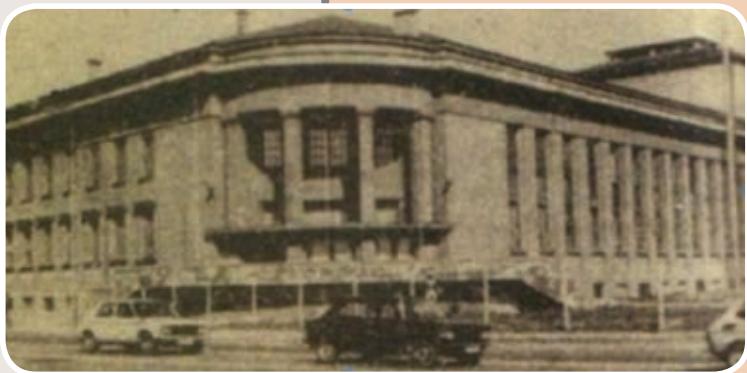
Uz opatijski Lunogmare nalazi se i jedan od najprepoznatljivijih simbola Opatije - skulptura Djevojke s galebom. Na njenom mjestu do 1956. stajala je skulptura Majke Božje, poznatije pod imenom Madonne Del Mare, posvećene grofu Arthuru Kesselstadtzu, koji se utopio u blizini Opatije 1891.. Skulptura Majke Božje zamijenjena je 1956. skulpturom Djevojka s galebom. Službeno objašnjenje zamjene bilo je da je Madonnu Del Mare srušilo jugo. Međutim, postoje i teorije kako je njezina zamjena Djevojkom s galebom bio politički potez Komunističke partije, koja je željela ukloniti vjerske simbole. Pozlaćena replika Madonne danas se nalazi pored crkve sv. Jakova, a original se čuva u Hrvatskom muzeju turizma u Vili Angiolini.

OSIJEK

Multietničnost u vrtlogu

Drugog svjetskog rata i porača

NJEMAČKI DOM/RADNIČKI DOM

Jedna od najznačajnijih osječkih javnih zgrada, sagrađena tijekom Drugog svjetskog rata za potrebe njemačke narodnosne skupine. Dozvola za gradnju odobrena je 1941. godine, no gradnja je trajala gotovo čitav rat. Ime projektanta ovog vrijednog ostvarenja nije poznato, no prema nekim naznakama, mogao bi potjecati iz samog vrha njemačkog arhitektonskog kruga toga vremena, možda čak i arhitekta Alberta Speera ili Clemensa Klotza. Zgrada je srušena 1981. godine. Time je narušena i urbanistička matrica grada Osijeka i izgubljen jedan od primjera nacističke arhitekture u Hrvatskoj.

LOGOR U TENJI

Kao i u ostatku NDH, i u Osijeku je Židovima bilo zabranjeno napuštanje mjesta stalnog boravka, život u centru grada (preseljenje na periferiju), naređeno nošenje Davidove zvijezde kao znaka prepoznavanja... Sabirni logor u Tenji postojao je od svibnja do kolovoza 1942. i bio jedini logor u NDH u kojem su bili zatočeni samo Židovi, i to oba spola i svih uzrasta. Osječki Židovi svojim su novcem i radom sami sudjelovali u izgradnji infrastrukture misleći da će u Tenji biti izolirani, ali ipak spašeni od transporta u logore smrti. Nakon višemjesečnog boravka u logoru, većina ih je ipak deportirana u logore smrti. Sabirni logor u mjestu Tenja ocrtava sudbinu osječkih Židova za vrijeme NDH – od početne getoizacije, do konačnog deportiranja u logore.

VIKTOR AXMANN

Viktor Axmann rođio se 29. kolovoza 1878. godine u uglednoj osječkoj njemačkoj obitelji. Nakon školovanja u Münchenu i Beču, vraća se 1905. u rodni Osijek, otvara arhitektonski atelje i u njemu radi sve do 1945. godine. Viktor Axmann je u Osijeku projektirao više od trideset stambenih objekata, sedam javnih i dvadesetak tvorničkih zgrada. Njegovo najreprezentativnije arhitektonsko ostvarenje u Osijeku je Sakuntala park, zajedno sa zgradom kina Urania. Osim u Osijeku, projektirao je i u Donjem Miholjcu, Virovitici, Bjelovaru, Rumi, Đakovu, Vukovaru, Vinkovcima i Beogradu. Godine 1922. promjenio je svoje ime i prezime, slavizirajući ga u Vladoje Aksmanović. Nakon Drugog svjetskog rata komunističke vlasti pripisale su jugoslavenskim Nijemcima kolektivnu krivnju za djela nacističkog i kvislinških režima, što je rezultiralo njihovim progonima i internacijama, kao i u drugim europskim zemljama, poput Poljske i Čehoslovačke. Tako je i Axmann protjeran 1945. iz Osijeka, nakon čega je završio u radnom logoru u Valpovu, gdje je 3. ožujka 1946. preminuo od posljedica tifusa.

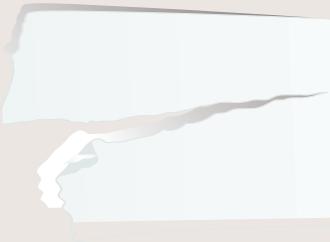
FOLKSDOJČERI

Folksdeutsche je izraz kojim se u prvoj polovici 20. stoljeća označavalo Nijemce koji su živjeli izvan granica njemačke države, uveden kako bi ih se razlikovalo od Nijemaca koji su živjeli u granicama Reicha (*Reichsdeutsche*). „Vraćanje Folksdojčera pod okrilje Reicha“ koristilo se kao opravdanje za njemačku ekspanzionističku politiku, koja je svoj vrhunac doživjela u nacističkom režimu Trećeg Reicha. Izraz Folksdojčer je stoga uoči i za vrijeme Drugog svjetskog rata u mnogim istočnoevropskim zemljama stekao pežorativno značenje, odnosno postao sinonim za njemačku „petu kolonu“. Zbog toga su mnoge folksdojčerske zajednice nakon završetka rata prisiljene napustiti Istočnu Evropu.

U Kraljevini Jugoslaviji živjelo je oko 500 000 ljudi njemačkog porijekla, najvećim dijelom u području Podunavlja. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, neki su kolaborirali s kvislinškim režimom i nacistima, neki su se pridružili partizanskom pokretu, dok su neki bili pasivni promatrački ratnih zbivanja. Nakon Drugog svjetskog rata novi režim je svim Folkdojčerima pripisao kolektivnu krivnju za djela nacističkog i kvislinških režima, što je rezultiralo oduzimanjem vlasništva, progonima i internacijom u logore. Procjenjuje se da je iz Jugoslavije protjerano oko 250 000 Folksdojčera čime je još jednom u 20. stoljeću narušena multietnička slika ovih krajeva.

U isto vrijeme Nijemci su protjerivani i iz drugih zemalja u Europi koje su imale značajnu njemačku manjinu.

Priredili: Dea Marić i Marko Smokvina-Marić

IZBOR IZ UČENIČKIH ISTRAŽIVANJA

O TEMAMA I METODAMA

Pred vama se nalazi izbor iz učeničkih istraživačkih radova o lokalnoj povijesti tri grada, Zagreba, Osijeka i Opatije u razdoblju Drugog svjetskog rata i porača. Svaka od tri zajednice ima različita povjesna iskustva i različito se (ne)odnosi prema ovim povjesnim razdobljima. Ovisno o raznim faktorima kao što su dostupnost izvorne građe, važnost određenih tema za specifičnu lokalnu zajednicu, zainteresiranost samih učenika za tematiku, u svakoj zajednici dogovorili smo određene istraživačke teme. S uvjerenjem da je u nastavi povijesti potrebno afirmirati suočavanje s prošlošću i razne aspekte kulture sjećanja, tijekom samih treninga sugerirali smo učenicima i učenicama, budućim istraživačima i istraživačicama, teme kojima smo nastojali zagrabititi u različite slojeve povijesti zajednice i lokalnih sjećanja. Smatramo da je važno istraživati razdoblja međurača, Drugog svjetskog rata i porača radi jasnijeg i cjelovitijeg sagledavanja dinamike odnosa u zajednici kroz koje se ona snažno oblikuje i dan danas.

Ovakav pristup zahtijeva sagledavanje višestrukih perspektiva kako bi se pokušala obuhvatiti sva kompleksnost prošle stvarnosti. U tijeku treninga, u procesu priprema i izvedbe istraživanja nastojali smo integrirati često suprotstavljene ili međusobno isključujuće narative o stradanjima u cjeloviti koncept edukacije. Iz istog razloga smatrali smo važnim ponuditi učenicima mogućnost upoznavanja s načinima društvenog sjećanja na događaje iz nasilne prošlosti, te s lomovima u tom istom društvenom sjećanju. Stoga svi istraživački radovi iz sve tri lokalne zajednice pripadaju određenim aspektima kulture sjećanja. Bilo da se radi o mjestima stradanja, spomenicima kulturno-povjesne baštine, mijenama u društvenom sjećanju i pojedincima koje društvo (ne)odabire pamtitи, cilj nam je bio promišljati i afirmirati uključivu kulturu sjećanja. Unutar ovako zamišljena nastave povijesti bilo je nužno poticati participativne i inovativne metode rada, potaknuti učenike na samostalno istraživanje, rad na povjesnim izvorima, intervjuiranje preživjelih, provođenje anketa, samostalni odlazak i istraživanje mjesta sjećanja.

*Dea Marić i Marko Smokvina-Marijić,
Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću*

LOKALNA MJESTA STRADANJA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

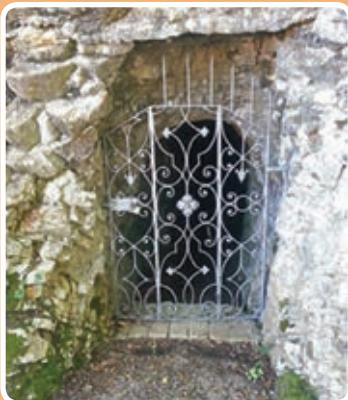
SPOMENIK „JAMA“ U IČIĆIMA

Spomenik je posvećen događaju koji se zbio u Ičićima (Općina Opatija), 24. travnja 1945., samo nekoliko dana prije konačnoga povlačenja njemačkih nacističkih postrojbi iz ovoga kraja i oslobođenja zemlje. Naime, poslije 20. travnja, kada su jedinice Narodnooslobodilačke vojske (NOV) već prodrle do Rječine, nastala je pometnja među nacističkim postrojbama. Njemačkih nacističkih postrojbi su bježeći pred njihovim snagama stvarali kolone za evakuaciju. Jedna kolona iz riječkoga zatvora u kojoj je bilo 37 antifašista - polilitičkih aktivista i boraca – stradala je u kraškoj jami u Ičićima. Ubili su ih i bacili u jamu te zasuli bombama.

Stanovnike Ičića taj su dan ujutro uznemirile dvije eksplozije, jedna nešto prije pet, druga nešto poslije šest sati. Nakon svake se pojavio dim na mjestu gdje se nalazi jama u Ičićima. Nitko nije znao što se dogodilo, jer je do šest sati bio „policijski sat“ (zabrana kretanja). U neposrednoj blizini jame tada nije bilo kuća, izuzev jedne nasuprot jame. Njezinom je vlasniku bilo naređeno da zatvorí sve prozore i da nitko ne izlazi iz kuće. Tada su u Ičićima bile smještene njemačka pomorska komanda i Ortskommandatur (Komanda mjesta).

Spomenik „Jama“ u Ičićima

Uzorak ulaza u jamu

Izlaz iz jame ispod obalnog puta

O događaju se doznao tek nekoliko dana poslije oslobođenja, početkom svibnja 1945. godine. Naime, u predjelu oko jame, ubrzo nakon tragičnog događaja, počeo se osjećati neugodan zadah od raspadajućih tijela, o čemu su obaviještene lokalne vlasti. Istraživanjem je ustavljeno da zadah dolazi s morske strane, ispod obalnog puta, gdje se nalazi podzemni izlaz iz jame na more. Pozvani su vatrogasci koji su s morske strane ušli u jamu, tamo otkrili leševe ubijenih i započeli s njihovim višednevnim izvlačenjem i identificiranjem. Nijemci nisu znali da jama ima izlaz na more. Nijemci su ih ubili te bacili u jamu i zasuli bombama. (Iz razgovora Nade Lukež s Brankom Bačićem, 28. travnja 1983.).

Žrtve, ukupno 37 osoba, bili su partizanski borci i rukovodioci, članovi narodnooslobodilačkih odbora (NOO), kuriri, partijski i skojevski aktivisti,

simpatizeri i aktivni pomagači Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP). Bili su rodom s područja Hrvatskog primorja – od Karlobaga do Mošćeničke Drage – a, neki i iz inozemstva. Oni su u različito vrijeme, na raznim mjestima i pod različitim okolnostima, zbog svog antifašizma i rodoljublja pali u ruke četnika i nacističkih okupatora, koji ih je nakon zatočenja u riječkom zatvoru okrutno likvidirao 24. travnja 1945. i bacio u jamu. Nakon vađenja posmrtnih ostataka iz jame i identifikacije žrtava, koje je trajalo pet dana, svi su bili sahranjeni na groblju u Voloskom, a nakon par dana ekshumirani i potom sahranjeni u mjestima prebivališta. Tada je bilo identificirano samo 12 žrtava, a naknadno još sedam žrtava; njihova

su imena danas upisana na spomeniku. Iz arhive UABA Grada Opatije i Liburnije doznali smo ime još jedne žrtve, međutim, njezino ime nije upisano na spomenik. Istraživanja o žrtvama u poslijeratnom je razdoblju proveo Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR). Preostalih 17 žrtava još uвijek je nepoznato.

Ovaj spomenik podignut sredinom 1950-ih, žrtvama najvećeg masovnog zločina na opatijskom području tijekom antifašističke borbe za slobodu, nije zaboravljen. Uređuje se, kiti cvijećem i često posjećuje. Uz spomenik se nalazi mali park, te zajedno čine jedinstven sklop. Za ovaj spomenički kompleks godinama se brinulo osoblje obližnjeg hotela „Ičići“. Godine 1985. spomenik je dobio reprezentativan izgled. Iz iste je godine bio prijedlog Udruženja boraca NOR-a, Mjesne zajednice Punta Kolova, Opatija, da se park uredi i da mu se nakon uređenja nadjene ime „Spomen-park tridesetsedmoričkih žrtava fašizma“. Danas se o komemoraciji žrtava i uređenju spomenika i njegova okoliša primjereno brine Udruženje antifašističkih boraca i antifašista Grada Opatije i Liburnije (UABA) koje je slijednik SUBNOR-a Opatija.

NACISTIČKI LOGOR JANKOMIR

LOGORI U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Od prosinca 1941. njemačke nacističke postrojbe su na području NDH imale pod svojom upravom Judenlager Semlin - Židovski logor u Zemunu, a od početka 1943. logore u Sisku, Vinkovcima i Jankomiru pokraj Zagreba.

LOGOR JANKOMIR

- Uspostavljen u 10. mjesecu 1943. godine pod direktivom gestapovskog oficira Hauptsturmführer Glückenberga koji ubrzo postaje i zapovjednik logora
- U jesen 1943. godine njemačka vojska je planirala vojne akcije na teritoriju NDH kojima su dominirali borci NOVH-a
- Tom akcijom su planirali osigurati radnu snagu za Reich i ujedno doći do zarobljenika za zamjenu
- Uhvaćeni ljudi su dovođeni u grupama iz svih krajeva NDH gdje su okupatori vršili "чиšћење terena"
- Logor je trebao prihvatići zarobljene borce NOVH i simpatizere, kao i zdrave i mlade ljude po selima za rad u Reichu

LOGORAŠI I ZATVARANJE LOGORA

- Prva grupa logoraša dopremljena je u logor 8. studenog 1943. godine s terena Vukovara i Srijema
- Idućih dana u Njemačku je transportirano 300 žena kojima su nasilno oduzeli djecu. Starije i slabije žene, nesposobne za rad, predali su ustašama - Ove žene završile su život u ustaškim logorima
- Djecu su ustaše predali Ministarstvu udružbe i Crvenom križu.
- 200 zarobljenih boraca NOVH i aktivista NOP-a dopremljeno je u logor 2. travnja 1944. godine, nakon borbe kod Oborova, sela blizu Zagreba
- Ova grupa je 6. lipnja 1944. razmijenjena za njemačke oficire
- Bilo je i nekoliko pokušaja bijega manjih grupa logoraša, a nekim je i to uspjelo
- Logor Jankomir njemački nacisti su likvidirali u travnju 1945. godine
- Prema ustaškim procjenama kroz ovaj logor je prošlo više od 10 000 osoba, a nekoliko stotina je ubijeno

Stara spomen ploča, srušena zajedno sa starom zgradom 90-ih zbog stare konstrukcije

Nova spomen ploča podignuta 2011. godine. Nakon što je prva nasilno skinuta, druga je postavljena unutar ograde rasadnika Zrinjevac

LOKALNA MJESTA STRADANJA U PORAĆU

LOGOR VALPOVO

Osnutak i smještaj logora

Logor je osnovan početkom svibnja 1945. godine kao sabirni i radni logor za pripadnike njemačke manjine s područja Slavonije i Baranje. To su bili Nijemci pretežito iz Osijeka, Vinkovaca, Našica, Valpova i okolice. Nalazio se u Valpovu na prostoru između stare valpovačke ciglane i sajamštva iza kapelice sv. Roka, na mjestu baraka Njemačke radne službe.

Izgled

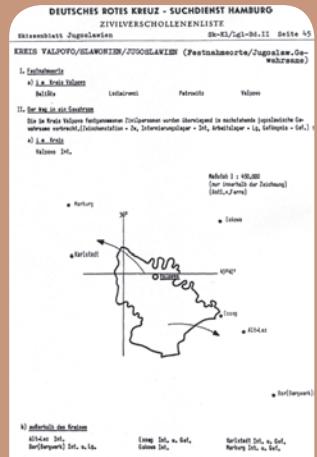
Logor je bio ograđen visokom bodljikavom žicom, a imao je i kule sa stražarima. Unutar samog logora nalazile su se barake, a logor je bio podijeljen u dva dijela (muški i ženski dio) koji su bili međusobno su odvojeni ogradom od letava. U svakom dijelu nalazilo se 7 baraka koje su mogle primiti otprilike 100 osoba dok je baraka broj 6 mogla primiti 150 do 200 osoba. Uz to postojala je i logorska uprava koja je bila smještena izvan samoga logora te kuhinju i izolana.

Uprvitelji

Prvi zapovjednik logora bio je Relja koji se osobito isticao svojom okrutnošću i iživljavanjem nad logorašima. Logorom nikada nije prolazio pješke nego je uvijek projahao na konju. Nakon smrti mnogobrojne djece u logoru dozvolio je majkama da idu prosititi mlijeko za svoju djecu u obližnje kuće. Jednom je prilikom župnika Petera Fišera vezao za stup, a pod vrat mu stavio željeznu šipku. Isticao se po čestom konzumiranju alkohola te je zbog nesposobnosti za rad stresnim situacijama smijenjen. Na njegovo mjesto dolazi Josip Globočnik iz Zagreba koji je nastojao poboljšati uvijete života u logoru. Za vrijeme njegovog zapovjedanja logoraši su počeli ići na prisilni rad a postupno su dobivali i ispisnice iz logora.

Životni uvjeti u logoru

Uvjeti u logoru bili su neljudski. Za prehranu logoraši su ujutro dobivali čaj od gloga, dok se ručak koji se sastojao od graha ili repe dijelio na kazanu. Logorašima je bio velik problem doći do vode kada je đeram u središtu logora presušio. U logoru su vladale mnoge smrtonosne bolesti među kojima je mnogo života oduzeo tifus. Higijensku uvjeti bili su izuzetno loši, a tek je kasnije dozvoljen logorašima odlazak na pranje u obližnju rijeku uz pratnju stražara. Logoraši su odlazili na prisilni rad gdje ih se iskoristavalo kao radnu snagu.

Dokument o geografskom položaju Radnog logora Valpovo

Valpovačka kapelica sv. Roka
iza koje se nalazio logor.

Krijevi stradalih Nijemaca na Valpovačkom groblju

Brapčeni pokazatnik od 19. srpnja 1945. o obitljima Nijemaca katora Osijek koji se upoznaju u Radnog logoru Valpovo

S P I S A K :

Obitljivi njemaci u kulturbodu, mješovitih braku i njemaca neklassira kulturbodu po mjenjen NOO-ima, pregled statističke karte se upoznaju u logor

OPĆINA	1		2		3		4		5		6		7	
	Obitljivi njemaci kulturbodu i kulturbudu	Obitljivi njemaci neklassirani kulturbudu												
ĐAKAČ	39	13	2	3	3	5	-	-	3	5	-	-	-	-
SAINČAJ	7	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ALMAS	14	2	7	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
REZNIK	25	6	13	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LARENČIĆ	8	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
KETALA	70	36	34	13	9	47	-	-	-	-	-	-	-	-
TEŠINA	17	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ČEPIN	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
IVRICA	204	40	117	20	12	47	3	-	-	-	-	-	-	-

KOTARSKI N.O.O.

Upravni odjel

U Osijeku, dne 19. jula 1945. godine

M. P.

Pročelnik
Upravnog odjela:
/nečišća/

(Dopravljen arhiv u Osijeku, Kotarski NOO Valpovo)

Tablični prikaz broja Nijemaca upućenih u Radni logor Valpovo

TABLICA SLEDOVANJA HRANE

ČEKA	Štedje prema čekama
1. hlebovi	600
2. pečiva ili pita, ili grilje ili makarone ili griza ili brtovi	150
3. krepice ili rupice ili krompirje ili luncige ili paraluka	300
4. mrsav ili ulja ili lepa	45
5. kruha	20
6. brodavice u zapečaju	20
7. crvene paprike	1
8. crvene kuharice	10
9. bolesni	20
10. fajce	5
11. mrsav kave	20
12. mrsav jediljivo (pečivo...) 200 kg. ili duševno	20
13. mrsav ulje	2 L

MINISTARSTVO NACIONE OSRANE

DEMOGRATIČNE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

KOMANDA POZADINE

Glavna Intendatura

Odjeljenje za hrane

Pov. br. 176 - 26. septembra 1945.

ODJELJENJE ZA RATNE ZABORBILJE

MNO

Izbjegli i ratni zadržaničari imaju se budeći vežli po predloženoj tablici sledovanja.

Komandanti Povjereni smiju raspisati da mreže logora i formacija kod kojih zadržavaju rade da se tako protisu po novoj tablici, te da se zadržavaju prebrođene i nefinancirane hrane samo tako da se dozvoli spremnjava pita.

Osim se mješavina narodnog pita, 310 kg. od juna t.g. u kolici se redovno na tablico sledovanja intenzivno hrane, mreže i nehrane raspisati.

Start fajumu - Sloboda naroda !

M. P.

KOMANDANT GENERAL -
majstor P. Jakić s. c.

(Dopravljen arhiv u Osijeku, Kotarski NOO Valpovo)

Dokument o ishrani ratnih zaborbljenika u logorima

Umjetnost u logoru

Logoraši su na svakakve načine nastojali svoje misli udaljiti od teške logoraške svakodnevnice. Neki su pisali pjesme, dok su drugi slikali.

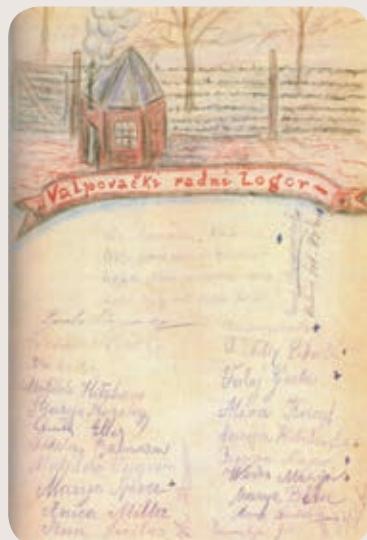
Pogled na Valpovo s Karašice

Valpovački logoraš
u prostoriji za ispitivanje

U spomen na logor Valpovo

Radni logor Valpovo, crtež s potpisima logoraša

Logor Valpovo, 1945.

Prošli su mnogi dugi dani u Logoru,
ali možda je najteži tek počeо.
Tko li upravlja ovim kaotičnim slijedom,
kad li će nam ponovo svanuti sunce?
Je li ovo ponor koji će nas progutati
ili nam je spas još moguć?
Zar nas žele sve otrovati,
je li ovo gorko, polagano umiranje?
Nada, dobro, izvori su snage
i toliko puta su nas uzdigli,
ali mi hrvarimo iz otvorenih rana
i često sva hrabrost i svaka nada nestaje.
Nebo je crno, nema nam nikakvoga svjetla,
no moramo li i dalje čekati?
I kako sunce svojom silom i snagom
razbija oblake koji su se nakupili,
tako će našu strašnu noć
prijateljska srca pretvoriti u dan
i poput melema na otvorenoj rani
prijateljske su geste u teškim trenutcima,
to su darovi i pozdravi u našoj nevolji
oni hrane nadu, tjeraju smrt.
Hvala našim dragim dobročiniteljima,
a mi se moramo nadati da će nam se sreća osmijehnuti.

Osušeno stablo u Valpovu

Otuđeno stablo u Valpovu

RADNI LOGOR JOSIPOVAC

Osnutak

Sabirni Logor Josipovac, logor koji je osnovao komunistički režim, bio je prvi centralni logor za oko 3.000 Nijemaca iz cijelog područja Slavonije i dijela Bosne. Osnovan je u svibnju 1945. na kraju sela gdje su otprije bile barake njemačke radne službe „Arbeitsdienst“, okružene visokom bodljikavom žicom.

Ustroj logora

Komandant logora bio je Telić, a politički komesar u logoru bio je M. Landjel. Komunističke vlasti su, čini se, namjeravale što više Nijemaca protjerati iz zemlje. Transporti sa slavonskim i bosansko-posavskim Folksdojerima iz Radnog logora Josipovac i Radnog logora Valpovo, a i drugih logora, upućivani su od početka srpnja 1945.

Deportacija logoraša

Iz Logora Josipovac 8. srpnja 1945. upućen je željeznički transport s oko 3.000 logoraša, od kojih nitko nije znao odredište. Nakon dugoga iscrpljujućeg puta, logoraši su dva dana bili zatvoreni u prepunim stočnim vagonima u Leibnitzu u Austriji, a zatim ih je oružana pratnja istjerala i jednostavno ostavila. Dva dana kasnije, 10. srpnja 1945., Radni logor Josipovac je raspušten, a manji broj preostalih logoraša prebačen je u obližnji Radni logor Valpovo.

Uvjeti u Logoru Josipovac

Prema svjedočanstvima Anne Selenkowitsch tri dana prije kraja rata svi Nijemci su morali biti deportirani u radni logor. U radnom logoru su uvjeti bili katastrofalni. Ljudi su morali spavati na podu, higijena je bila na najnižoj mogućoj razini. Hrana je bila jako loša i raspoloživa u malim količinama. Najokrutnije prema zatvorenicima bile su partizanke koje su čuvale logor. Jednom je jedna zatvorenica moralta stupati cijeli dan po kiši jer je čavarica otkrila da je prokrumčarila jastuk. Anna i njezina obitelj preživjeli su uvjete u logoru samo zbog sestrične njezinog oca koja im je donosila najpotrebnije stvari u tajnosti.

U 1945. godini cijelokupna moja imovina je nacionalizirana.

Uhapšen sam bez ikakvog objašnjenja

Došli su nam naoružani mladići da moramo

snijima na nekakvo

saslušanje.

Ništa mi ništa.

Navodno je trebalo za nas intervenirati, da nas se pusti

odvesti u Đakovu

Lupali su kundacima i cokulama i vikali
Šeman, ustani! Vrlo malo smo ponijeli sa sobom...

Utovarili su nas u vagone za stoku.

Istim danom
je umrlo
preko
dvadeset
male djece.

u vagonu ležali smo jedan do drugoga kao u štalamo
bili smo svakodnevno
izloženi šikaniranju i

batinanju od strane stražara

(...) a imali su i drvene batine

s kojima su nas premalačivali.

Onda smo krenuli pješće i za čas
je bio mrak. Crna noć je pocela.
Nedugo zatim kisla, pa i sanjeg, (...)
Ležali smo na golin daskama.

WC su bili iskopani rovovi ispred kojih su bile
zakovane daske sa rupama. Uvijek sam plakala jer
me hilj stria Šmida se cvi virileći.

Vodu su nam dijelili u našim limenim posudama, maminu
smo pili, a s mojom smo se prali.

Bilo je i žena - patizanki, koje su svojim
ponašanjem ulijevale još veći strah.
Cijelu noć su mrtve odvozili u te masovne grobnice...

Ti ljudi su bili povezani (...) zatočeni na stope
od tri metra visili u zraku, od jutra do zaleska sunca.

3 vojnički upari

Jednostavno su mi prilikom hapšenja
rekli da sam fašistički petokolonaš

Tata je par dana potio
pričao kako će "skupljati"
švabe i stati "nekamo".
Nije htio otići u Njemačku (.)
već smo ostali.

susjedi su svi stajani
vani i plakali

Tom prilikom bile su im oduzete sve
vrijedne stvari i zlatnina.

Bio je to križni put, djeca su
plakala, starci su putem padali...

Kolona se kreće, mi prijavlji, puni usiju, krastavi, žedni.

u vagonu ležali smo jedan do drugoga kao u štalamo
jedna šnita kukuruznog

kruha za cijeli dan
Sjećam se hrane u kazanima – voda sa
malo graham u kojem su plivali žiki.

OKO 3000 JE UMRLO U
TOM LOGORU SAMO
NA TIFUS

Jedan od njih je
polkušao pobjeći iz logora (...)

moralni smo gledati
egzekuciju strijeljanjem
nad nesretnim Ciglerom.

Masovno umiranje bilo je povod
da se zatvorenici puštau iz logora

ako imaju rodbinu koja bi se za njih brinula.

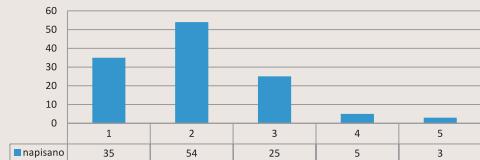
Moj zavičaj kroz vrijeme

Poginuli

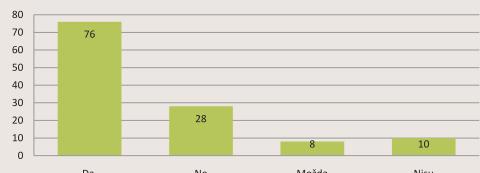
Prema zabilješkama logoraša Michaela Hantlera, u Logoru Josipovac umrlo je 55 osoba. Do sada je poimenično utvrđeno 38 žrtava toga logora u kojem je prema procjenama stradalo oko 100 osoba.

Analiza anketa o poznavanju događajima u Osijeku za vrijeme Drugog svjetskog rata

Kojom bi ste ocjenom ocijenili svoje znanje o Osijeku za vrijeme Drugog svjetskog rata

Želite li znati više o događajima u Osijeku za vrijeme Drugog svjetskog rata

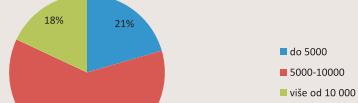

Znate li gdje su se na području Osijeka i okoline nalazili radni logori

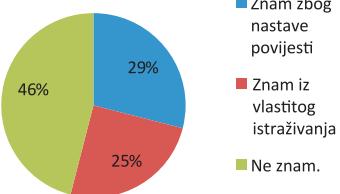
(■ Da ■ Ne ■ Nisu odgovorili ■ Nešto drugo(Jasenovac, Vukovar,Vinkovci)

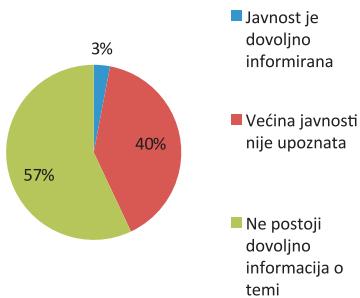
Što mislite koliko je ljudi bilo internirano na području grada i okoline

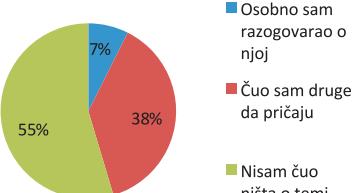
Znate li da su za vrijeme II. Svjetskog rata postojali logori u koj su zatvarani Folksdjočeri.

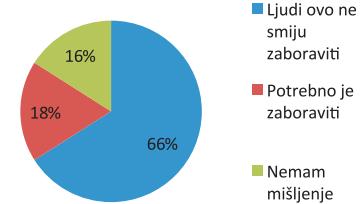
Mislite li da je javnost dovoljno informirana o ovoj temi?

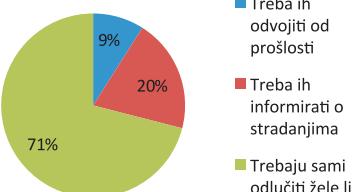
Smatrate li da je tema još uvijek bitna za zajednicu?

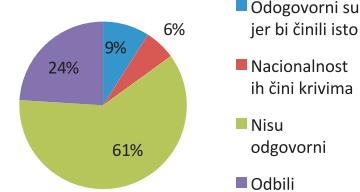
Mislite li da se znanje o logorima treba širiti?

Mišljenje o potomcima ljudi iz logora?

Jesu li Folksdjočeri odgovorni za djela njemačke vojske?

NJEMAČKO VOJNIČKO GROBLJE - DEUTSCHER SOLDATENFRIEDHOF

- Na vrapčanskom groblju postoji dio groblja tzv. Njemačko groblje. Nakon Drugog svjetskog rata mnogo se zarobljenih njemačkih vojnika našlo u logoru u Prečkom. Mnogi su poginuli na prostoru Vrapča. Osim ubijenih, mnogo ih se u logorima zarazilo raznim zaravnim bolestima te su ubrzo umirali. Zdravi su zarobljenici kopali rovove jarke i u njih stavljala mrtva tijela. Na taj način zakopano je 700 leševa.
- U dogovoru s njemačkim konzulatom, groblje je 90-ih uređeno i blagoslovljeno. Za taj dio groblja brine se Veleposlanstvo Savezne Republike Njemačke u Zagrebu.

SUDBINA ŽIDOVA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

OSJEČKE SINAGOGE

DONJOGRADSKA SINAGOGA

- „Zgrada je bila bombardirana, kroz nju se vidjelo nebo, ni stolica, ni klupa, ničega nije bilo.“ (Magdalena Dautermann, supruga Petra Dautermann, jednog od osnivača pentekostne crkve među Hrvatima i propovjednika pentekostnoj crkvi u Osijeku)
- Sinagogu su pentekostalci iznajmili i popravili te je od 1950. služila kao glavna crkva pentekostnog pokreta u Jugoslaviji.
- Zalaganjem Andrije Saboja iz Našica, jednog od vodećih pentekostalaca u poslijeratnom vremenu, sinagogu su 1978. kupili od Židova i ponovno ju obnovili, a iza sinagoge je podignuta velika zgrada u koju se 1984. iz Zagreba preselio Biblijsko-teološki institut.
- „Moram napomenuti da je Gospod toliko otvorio srce Židovima da su cijelo to vrijeme gajili prema nama veliko poštovanje, držeći nas za narod Božji, i mnogo su nam izlazili u susret. Neka ih Gospod zato obilno blagoslovi!“ (Podrugović, nekadašnji osječki propovjednik)

Donjogradsk sinagoga

Današnji izgled Pentekostne crkve

KUPNJA I PRODAJA SINAGOGE

- Prvi doseljeni Židovi na područje Donjeg Grada u Osijeku zabilježeni su 1746.
- Židovska općina u Donjem gradu s preko 700 članova osnovana je 1862. godine.

Ostatak obilježja židovske kulture:
10 božjih zapovijedi iznad oltara;
fotografija iz Pentekostne crkve
(bivše donjogradske sinagoge)

Sinagoga za vrijeme prelaska u Pentekostnu crkvu

Ostatak obilježja židovske kulture:
Davidove zvijezde na prozorima; fotografija
Pentekostne crkve (bivše donjogradske sinagoge)

- 28. 12. 1902. Donjogradska sinagoga svečano je otvorena. Najzaslužniji za izgradnju novog hrama bio je dr. Oskar Kohlbach.
- Nakon rata Židovi u Osijeku nisu imali dovoljno sredstava potrebnih za održavanje hrama.
- Pentekostalci su izrazili namjeru iznajmljivanja, čemu se protivio pentekostni propovjednik Dautermann jer je smatrao da njihov i židovski nauk nisu kompatibilni.
- Zgradu su dobili na uporabu na 5 godina i to bez zakupnine, ali s obvezom izvršavanja potrebnih popravaka na zgradi.

GORNJOGRADSKA SINAGOGA

- U Gornjem gradu osnovana je Židovska općina između 1845. i 1848.
- Prva bogomolja bila je iznajmljena soba u Školskoj ulici broj 399., a kasnije u Njemačkoj ulici 393. Općina je pod vodstvom predsjednika Leopolda Epsteina 1856. kupila tu kuću i uredila je za općinske uredi i školu s pravom javnosti.
- Potreba za izgradnjom adekvatne bogomolje javila se kao rezultat porasta broja članova osječke gornjogradske Židovske općine početkom 19. st.
- 26. svibnja 1869. godine u vrijeme kada je predsjednik bio Josip Oberson postavljen je kamen temeljac za sinagogu u Županijskoj ulici na zemljištu koje je darovao grad Osijek.

IZGLED SINAGOGE

- Sinagoga je izgrađena u stilu ranog historicizma po nacrtu arhitekta Theodora Sterna, a graditelj je bio Alois Flambach.
- 1869. godine izgrađena je velika Gornjogradska sinagoga s dva tornja.
- Tada je kao slovila kao najviša zgrada u Osijeku.
- Uz nju se nalazila i škola
- Nažalost, sinagoga je spaljena u travnju 1941.

Gornjogradska sinagoga

Oštećena ulazna vrata Gornjogradske sinagoge
(rekonstrukcija)

- konačno je srušena između 1950. i 1953. godine te je na njenome mjestu izgrađena stambena zgrada.
- Na njoj se danas nalazi spomen-ploča kao sjećanje na sinagogu koja je stajala na tome mjestu.

*Spomen-ploča na mjestu gdje se nalazila
Gornjogradska sinagoga, Županijska ulica, Osijek*

Nacrt Sternovog idejnog rješenja

Nacrt Gornjogradske sinagoge

SJEĆANJA NA SINAGOGU PRIPADNIKA EVANĐEOSKE PENTEKOSNE CRKVE

Osječke sinagoge imale su veliko značenje za lude. Unatoč teškim životnim uvjetima i neimaštini, uvijek se pronašlo dovoljno vremena za odlazak u sinagogu i za molitvu. Mnogi pripadnici vjerske zajednice su svakodnevno hodali po nekoliko sati kako bi došli u sinagogu slušati propovijed. U sinagogi se održavalo samo propovijedanje jer nije bilo dopušteno previše slobode. Kao i za sve ostalo i boravak u sinagogi bio je vremenski određen. Donjogradska sinagoga je nakon Drugog svjetskog rata bila u lošem stanju. Bila je ruševina, krov je prokišnjavao, pločice su bile podignute, imali su nekoliko stolica kako bi sjedili i slušali propovijed. U današnje vrijeme ljudi znaju da je na prostoru Gornjeg grada postojala još jedna sinagoga, ali nemaju nikakva sjećanja na nju.

Ante Marić (82 godine)

SPOMENIK ŽIDOVSKIM ŽRTVAMA NACIFAŠISTIČKOG TERORA U OPATIJI

POVIJEST ŽIDOVA U OPATIJI (1892. – 1945.)

- 1945. – IZ OPATIJE SE NAKON RATA I OSLOBOĐENJA IZ LOGORA VRATILO SAMO PET ŽIDOVA.
- ZBOG POSLJEDICA MASOVNOG STRADAVANJA, U OPATIJI SE GASI ŽIDOVSKA VJEROISPOVJEDNA OPĆINA.
- 1943. – 1945. – PROVEDBA NACISTIČKOG „KONAČNOG RJEŠENJA ŽIDOVSKOG PITANJA“ DEPORTACIJAMA I POGUBLJENJIMA U LOGORIMA SMRTI;
- IZ OPATIJE DEPORTIRANO NEŠTO VIŠE OD 50 ŽIDOVA, PRETEŽNO U AUSCHWITZ.
- 1943. – PAD FAŠIZMA I KAPITULACIJA KRALJEVINE ITALIJE;
- NJEMAČKA OKUPACIJA DIJELOVA SREDIŠNJE I SJEVERNE ITALIJE;
- USPOSTAVA NJEMAČKE OPERATIVNE ZONE „JADRANSKO PRIMORJE“ U ČIJEM SU SASTAVU OPATIJA I RIJEKA;
- 1942. – UVODENJE PROTUŽIDOVSKЕ ODREDBE O CIVILNOJ RADNOJ OBVEZI.
- 1940. – UVODENJE PROTUŽIDOVSKЕ ODREDBE O INTERNACIJI U LOGORE.
- 1938. – DRŽAVNIM POPISOM ŽIDOVA U OPATIJI EVIDENTIRANO 313 „OSOBA ŽIDOVSKЕ RASE“;
- PROGOŠTENJE FAŠISTIČKOG RASNOG ZAKONODAVSTVA „ODREDBE ZA ZAŠITU TALIJANSKE RASE“.
- POČETAK PROGONA ŽIDOVA IZBACIVANJEM IZ JAVNOG I DRUŠTVENOG ŽIVOTA.
- 1928. – UREĐENJE SINAGOGE U OPATIJSKOJ VILI ZORA.
- 1926. – POČETAK GRADNJE ŽIDOVSKOG HRAMA, KOJA NEĆE BITI DOVRŠENA.
- 1922. – UTEMELJENA ŽIDOVSKA OPĆINA OPATIJA.
- 1920. – PRIKLJUČENJE ISTRE I LIBURNIJE KRALJEVINI ITALIJI.
- 1898. – POČECI ORGANIZIRANJA ŽIDOVA RADI UTEMELJENJA VJEROISPOVJEDNE OPĆINE.
- 1892. – DOLAZAK PRVIH ŽIDOVSKIH DOSELJENIKA U OPATIJU, POZNATO AUSTRIJSKO LJEČILIŠTE.

Bazar Mandria u Opatiji na početku XX. st., u kojem su prvi židovski doseljenici imali poslovne prostore

Aron hakodeš iz opatijske sinagoge

Među malobrojnim Židovima iz Opatije koji su preživjeli Holokaust bio je Bernard Nathan, predsjednik Židovske općine Opatija. Nathan je zaslужan za podizanje spomenika židovskim žrtvama nacifašističkih progona tijekom Drugog svjetskog rata u Opatiji, o kojima je prikupio podatke. Izradio je projekt spomenika i uz pomoć Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR) i Saveza jevrejskih općinana Jugoslavije u Beogradu (SJOJ) prikupio novac za njegovo podizanje. Uz pomoć kamenoklesara probrao je mramorne dijelove uništenog Aron hakodeša iz opatijske sinagoge i dao ih ugraditi u postolje spomenika. Ono ima umjetničku vrijednost, mramorno je djelo u stilu baroka na kojemu se nalazi medaljon iz crnog mramora sa zapisom na hebrejskom jeziku. Danas je zbog dotrajalosti postolje u stanju raspadanja, a zapis na hebrejskom jeziku gotovo nečitljiv. Iznad postolja se nalazi ploča u koju su upisana imena 52 žrtve.

Spomenik je svećano i u nazočnost brojnih građana i uzvanika otkriven 1. svibnja 1955. na opatijskom židovskom groblju (u izdvojenom dijelu opatijskog općinskog groblja), u povodu 10. godišnjice oslobođenja Opatije u Drugom svjetskom ratu (1945.–1955.). Istovremeno je, uz prigodni program, na opatijskom groblju otvoreno novouređeno partizansko groblje na kojem su pokopani posmrtni ostaci 83 boraca.

„Ja kao bivši predsjednik Židovske općine u Opatiji držao sam, da mi je dužnost i životna zadaća, da uz pomoći nadležnih faktora podignem ovim nevinim žrtvama nacifašizma jedan spomenik s imenima ovih mučenika, da bi se time dala počast njihovoj uspomeni, a i da bi se time potomstvu objavilo i ono znalo za taj strašan zločin barbar [...]“

OVO SE NE MOŽE I NE SMIJE ZABORAVITI!“

(Bernard Nathan, iz govora na otvorenju spomenika 1. svibnja 1955. godine)

Proslava u Opatiji

Svečano otvoreno groblje palih boraca

OPATIJA, 4. maja. — U skripti proslave 1. maja u Opatiji je uvrštena i ova svečanost. Uobičajeno je da se u Opatiji, u kojem je akademija u dvorani knjižnice togodišnje vlasnica, na kojoj su nosilići Kulturno — umjetničku družinu, održava koncert. Osim toga, u dvorani je i aranžman, organiziran od strane općine. Prethodno je dočekivanjem obilježeno izvješće o dočekivanju poslanika Šverma, a dočekivanjem obilježeno je svečano otvaranje partizanskog groblja na kojemu su pokopani borci. Ovo je također obilježeno svakogom približavajućim se velikim broj građana, posebno i predstavnicima svih općina i gradova jugoistočne Hrvatske. Otvorenu je i grobljicu izvješćuju Vlachović, predsjednik općine Opatija, te Šverm, predsjednik općine Opatija. Otvorenu grobljicu izvješćuju Živojin Vlachović, predsjednik općine Opatija, Šverm, predsjednik općine Opatija, te Šverm, predsjednik općine Opatija.

„Proslava u Opatiji“, Novi list (Rijeka), br. 105, god. VIII., 5. V. 1955., str. 2.

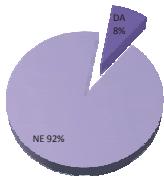

Spomenik židovskim žrtvama nacifašističkog terora u Opatiji.

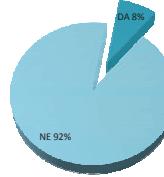

Olga Lövy s djecom, Livijom (5) i Reginom (6), iz Opatije, uhićeni 15. ožujka 1944., te nakon ispitivanja i zlostavljanja u sjedištu GESTAPO-a na Sušaku, otpremljeni u nacistički logor Rižarna u Trstu, a odatle u koncentracijski logor Auschwitz gdje su odmah po dolasku bili usmrćeni.

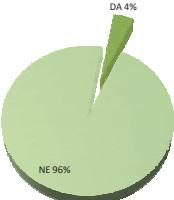
Jeste li ikada čuli za židovsko groblje u Opatiji?

Jeste li ikada čuli za spomenik podignut židovskim žrtvama u Drugom sv. ratu u Opatiji?

Jeste li ikada posjetili židovsko groblje u Opatiji?

Rezultati ankete o spomeniku židovskim žrtvama nacifašističkog terora u Drugom svjetskom ratu u Opatiji, studeni 2013.

ODUZETA ŽIDOVSKA IMOVINA U OSIJEKU

Trg Ante Starčevića

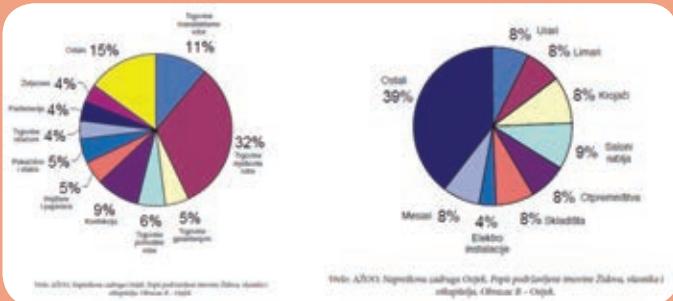
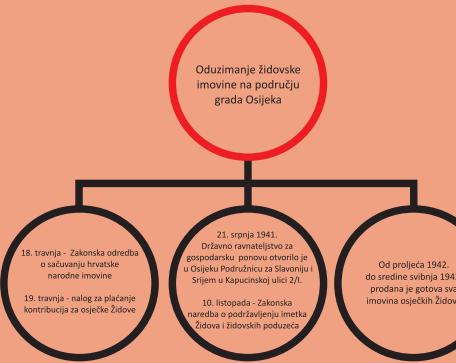
Ulica Hrvatske Republike

Kapucinska ulica

Županijska ulica

Zaključak

Politika NDH prema Židovima obilježena je mjerama koje su, osim rasizma i oblika terora ustaškog režima u koncentracijskim logorima, bile usmjerene u izravno uplitvanje države u privatni imetak Židova.

Budući da je ustaška vlast ustrajala na podržavljenju židovskog kapitala, vjerovala je da će nakon deportacije Židova u koncentracijske logore, dajući "arijevcima" pravo na kupovinu židovske imovine, nacionalno gospodarstvo osloboditi od dominacije židovskih industrijalaca, trgovaca, obrtnika i vlasnika nekretnina.

Podržavljenjem imovine bez nadoknade Židovima je oduzeta imovina, a njihov je položaj sveden na puko preživljavanje.

Stoga je u Osijeku od proljeća 1942. do sredine svibnja 1943. prodana gotova sva imovina osječkih Židova, a cijeli postupak "arizacije privrede", tj. rasne politike, može se karakterizirati, u suvremenoj odrednici, kao jedna podvrsta genocida.

NEVATSKI LIST

Padužea na prodaju

DAKOVAC

1. Ladislav Kerher, trg. mjeđ. roba, a nekretninama, Bana Jelačića 1, Trg. Ante Pavelića 1, Trg. mjeđ. proizvoda podražavatelj sudačevih i trgovinskih imetaka u Osijeku i Fiumu.

OŠTEK:

1. Trgovina papira i papirera nješteta na Šubićevi i nadvojna Oto Pfeiffer, Gačev trg.
2. Alfred Komna, tehnički poslovnik, trgovina i nekretninama, Šubićev trg 10.
3. Vladislav Reznatnik, trgovinac, mještovit roba u nekretninama, Šubićev trg 10.
4. Jakob Brošić, krečnjak radioničar, mališki radioničar i nekretninama, Šubićev trg 10.
5. Josip Berger, trgovina i nekretninama, Šubićev trg 10.
6. Zdenko Čebul, podzara udruga "Čedra i Šibenik", Gornjogradova ulica 38.
7. Prva kuharska zadruga (jedna od prvih) Prilaz, kuća br. 28; Leo Landemann, skriptopisatelj Šubićev trg 38.
8. Jakob Glid, trgovina drva i nekretninama, Šubićev trg 3.
9. Eugen Vuk, trgovina obućom, Šubićev trg 23.

OTOK:

10. Josip Kraljević, nekretninama, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

11. Dr. Josip Bošković, nekretninama, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

12. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

13. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

14. Glida Brod, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

15. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

16. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

17. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

18. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

19. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

20. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

21. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

22. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

23. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

24. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

25. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

26. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

27. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

28. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

29. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

30. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

31. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

32. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

33. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

34. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

35. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

36. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

37. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

38. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

39. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

40. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

41. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

42. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

43. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

44. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

45. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

46. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

47. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

48. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

49. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

50. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

51. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

52. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

53. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

54. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

55. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

56. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

57. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

58. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

59. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

60. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

61. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

62. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

63. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

64. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

65. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

66. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

67. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

68. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

69. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

70. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

71. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

72. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

73. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

74. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

75. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

76. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

77. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

78. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

79. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

80. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

81. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

82. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

83. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

84. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

85. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

86. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

87. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

88. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

89. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

90. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

91. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

92. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

93. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

94. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

95. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

96. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

97. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

98. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

99. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

100. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

101. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

102. Josip Šiljak, poslovni tuzilac, Šubićev trg 7.

ZAVOD:

SPOMENICI – OKAMENJENA SJEĆANJA?

SPOMEN KOSTURNICA U LOVRANU

Spomen-kosturnicu borcima u Drugom svjetskom ratu, u Lovranu, podiže narod liburnijskoga kraja, 29. studenog 1959., na gradskom groblju. U njoj su sahranjeni posmrtni ostaci 37 boraca, od kojih je 24, pretežno pripadnika Jugoslavenske armije (JA) identificirano, dok je preostalih 13 do danas nepoznato. Svi su identificirani u poslijeratnom razdoblju liječeni te umrli u Vojnoj bolnici Lovran. Među njima je pretežan dio bio srpske i makedonske nacionalnosti, dok je manji dio bio podrijetlom iz ostalih dijelova bivše Jugoslavije.

Povijest lovranske bolnice

Zgrada u kojoj je danas smještena Klinika za ortopediju Lovran, sagrađena je u 1903. kao luksuzni hotel namijenjen aristokraciji. Godine 1935. izvršena je prenamjena zgrade te ona postaje zdravstvenom ustanovom.

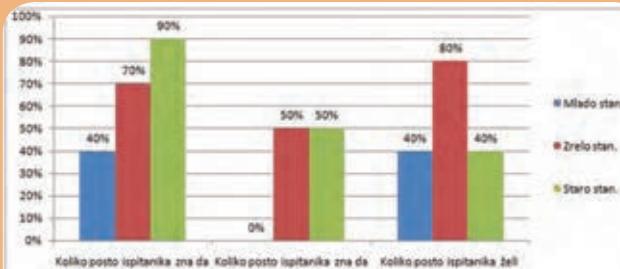
Tijekom Drugog svjetskog rata u njoj je djelovala vojna bolnica, što je i ostala do 1953. godine. Kasnije je preimenovana u Mornaričku bolnicu Lovran, kada prelazi u civilno vlasništvo s namjenom liječenja prvenstveno koštano-zglobne tuberkuloze. Sa smanjenjem učestalosti tuberkuloze ponovo se vrši prenamjena bolnice. Sukladno potrebama namjenjuje se općoj ortopediji te dobiva naziv Ortopedska bolnica. Ubrzo prelazi okvire regionalne bolnice i prima bolesnike iz čitave zemlje. Osnutkom Medicinskog fakulteta u Rijeci 1956., bolnica ujedno postaje i nastavna baza u kojoj se odvija edukacija studenata medicine, pa 1976. dobiva status kliničke bolnice i danas nosi naziv Klinika za ortopediju Lovran. Niti jedan od ispitanika ne zna povod podizanju spomen-kosturnice.

Klinika za ortopediju

Spomen-kosturnica borcima u Drugom svjetskom ratu u Lovranu

Niti jedan od ispitanika ne zna povod podizanju spomen-kosturnice.

SPOMENIK NARODNOM ZBORU U RUKAVCU 1921.

Danas je malo poznato da je u Rukavcu, malome mjestu iznad Opatije, 1921. održana proslava Prvoga svibnja, međunarodnog praznika rada, u kojoj je preko 4.000 sudionika odlučno iskazalo svoje nezadovoljstvo omraženom talijanskom vlašću, manifestirajući za priklučenje Jugoslaviji. Ovi su narodni osjećaji bili potaknuti terorom i politikom odnarodnjivanja, koje su provodili talijanski vlastodršci.

Kako bi se ostvarilo narodno oslobođenje, u Rukavcu je bila osnovana napredna kulturno-prosvjetna i politička organizacija kojoj je svrha bila jačanje nacionalne svijesti. Na njezinom čelu su bili Andre Juričić, Josip Antonić i Frane Andretić. Sjedište joj je bilo u kući obitelji Mišin u selu Šušnji. U kući se nalazila i knjižnica sa čitaonicom, a kasnije su u njoj djelovali i tamburaški te pjevački zbor. Organizacija je imala i svoje ogranke u okolnim selima. Njegovi su vode 1921. organizirali proslavu Prvoga svibnja, kojom se pred vlastima željelo otvoreno manifestirati za priklučenje Jugoslaviji.

Bilo je dogovoreno da se toga dana, u 9 sati ujutro, narod okupi kod gostionice na Štrajngi (kod prijelaza željezničke pruge u Matuljima) i odatle kreće u povorci cestom prema Opatiji. Već rano ujutro 1. svibnja, manje skupine razdražanih muškaraca i žena, svečano odjevenih, krenule su pjevajući hrvatske pjesme prema zbornome mjestu. U zapućcima na odjelima muškaraca, oko pasa i u kosi žena, isticale su se hrvatske trobojnice i crvene zastavice. Bilo ih je iz obližnjih sela, kao i iz grada Opatije, a osobito puno iz okolice Rukavca. Talijanski karabinjeri, uznemireni u očekivanju povorki i spremni na oružanu intervenciju, imali su zadatku da u Matuljima i okolicu zaustave povorku na putu za Opatiju. Međutim, povorka se umjesto u Opatiju zaputila cestom prema Gornjem Rukavcu. Na čelu joj se vjorila crvena zastava u rukama Marice Mohorovičić iz Opatije. Iz povorki su se orili povici „Živjela sloboda“. Mnoštvo naroda se zaustavilo kod kuće obitelji Šepić u Gornjem Rukavcu. Tamo je na kući bila razvijena crvena zastava, a mnoštvo se zaorila himna „Hej, Slaveni“. Iz mase su se izdvojili pojedinci koji su u svečanom tonu održali govore izražavajući svoje nade u skorašnje oslobođenje od okupatora. Nazočni su ih pozdravili dugim pljeskom, uz glasno odobravanje. Tada su došli karabinjeri i nasilno pokušali rastjerati okupljene i domoći se zastave, što im nije pošlo za rukom, jer su je okupljeni uspjeli sakriti. Masa se tada razšla. Karabinjeri su uhitili Josipa Antonića iz Rukavca i Jelčinića iz Mihotića, te ih sproveli u zatvor u Voloskom, gdje su bili mučeni i zlostavljeni. U Rukavcu su karabinjeri pretresli neke kuće, no to nije pomutilo oduševljenje zbog proslave praznika. Do kraja 1921., karabinjeri su uništili prostorije čitaonice u Rukavcu, a sve knjige odnijeli sa sobom i spalili na trgu u Opatiji. Međutim, iskru nacionalnog otpora zapaljenu početkom 1920-ih u Rukavcu, nisu uspjeli ugasiti. Ona je u punoj snazi buknula u Narodnooslobodilačkoj borbi tijekom Drugog svjetskog rata (1941. – 1945.), u koju se u redovima Jugoslavenske Armije iz Rukavca uključilo 83 boraca, od kojih je 32 poginulo.

„Tuđinci, koji su došli u našu zemlju stoje protiv nas s oružjem u ruci, ali mi znamo i duboko vjerujemo da će doći dan kada ćemo mi živjeti u slobodi i kada ćemo istjerati iz naše zemlje tuđinske porobljivače...“

(Marica Mohorovičić iz Opatije).

„Mi slavimo danas Prvi maj, sa čvrstim uvjerenjem, da naše ropstvo neće dugo trajati. Mi znamo da će naša sloboda doći, pa makar budu talijanski imperialisti protiv nas upotrijebili bilo kakvo oružje...“

(Milan Poščić iz Opatije).

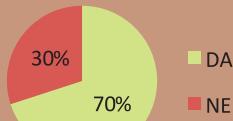
U Rukavcu na dan Prvog maja 1921. god.

U Rukavcu na dan Prvog maja 1921. god. (Glas Istre (Pula), br. 217., god. IV., 1. V. 1946., str. 2.)

Spomen-ploča povodom održavanja narodnog zbora u Rukavcu 1921. Godine

SPOMENICI U OSIJEKU

„Svakako trebaju postojati kao znak hrabrosti i sjećanja“

Jesu li spomenici važni?

■ DA
■ NE

„Treba ih maknuti zato što su povezani s komunizmom i njihovim zločinima!“

„Treba ih maknuti zato što su povezani s komunizmom i njihovim zločinima!“

„Spomenici trebaju ostati, ne trebaju biti zaboravljeni jer se povijest ne briše i javnost treba biti svjesna!“

Treba li se novac iskoristiti na bolji način?

KOLIKO POZNAJETE SPOMENIKE U SVOME GRADU?

„Drugim generacijama trebaju biti podsjetnik i lekcija“

Svakako trebaju ostati i treba ih biti više!“

Odajemo li počast palima u ratu...

Oni najvažniji trebaju ostati, ali neke treba i maknuti.“

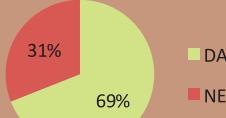
...ili pak prizivamo bolne uspomene?

„Spomenici trebaju ostati, na taj način se ljudima koji su učinili nešto važno odaje počast. Ne bi ih trebali zaboraviti!“

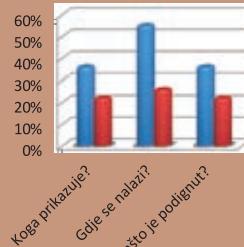
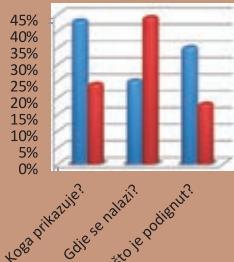
„Novac za kipove treba ulagati u nešto drugo.“

Kao znak hrabrosti trebali bismo o njima čitati jer ćemo na taj način sazнатi više o tome što su učinili, dok spomenicima nećemo!“

...A PITATE LI UMIROVLIJENIKE...

Rezultati anketnog istraživanja koliko Osječani primjećuju spomenike u svome gradu?

■ MLADI
■ UMIROVLIJENICI

SPOMENIK AUGUSTU CESARCU

Na južnome djelu Blok Centra u Osijeku postavljana je brončana figura (popularno zvana „Šetač“) književnika i borca Augusta Cesarca.

SPOMEN PLOČA DAVIDOVA ZVIJEZDA

Mramorna ploča s Davidovom zvijezdom podignuta je na mjestu gdje je nekada stajala osječka Gornjogradska sinagoga, koja je uništena u ratu.

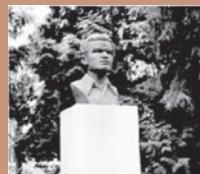
Sara Bertić (Majiš, 21. prosinca 1919. - Osijek, 16. studenog 1941.) bila je revolucionarka i narodni heroj Drugog svjetskog rata. Nakon uhićenja, mučena je i osuđena na smrt strijeljanjem. Dana 14. travnja 1950. postavljena joj je spomen ploča u Ulici Jože Vlahovića (danasa Ulica Lorenza Jägera). Njezina bista krasila je nekadашnju OŠ „Sara Bertić“ (danasa OŠ „Ljudevita Gaja“).

SPOMENIK ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG TERORA

U centralnom dijelu malog parka na Gajevom trgu postavljen je spomenik žrtvama fašističkog terora. Spomenik predstavlja majku koja u rukama drži dijete. Spomenik je djelo akademskog kipara svjetskog glasa, inače rođenog osječanina Oskara Nemonia.

Od spomenika koji su nestali, većina ih je bila podignuta istaknutim pojedincima ili skupinama.

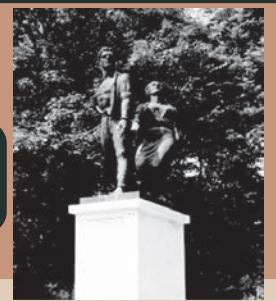

Ivo Lola Ribar (Zagreb, 23. travnja 1916. - Glamočko polje, 27. studenoga 1943.) bio je revolucionar i jedan od organizatora partizanskog pokreta. Poginuo je kao šef vojne misije pri polijetanju usred

napada njemačkoga zrakoplova. Bio je osobni izaslanik Josipa Broza Tita te najzaslužniji za širenje antifašizma i „narodnooslobodilačke borbe“ među omladinom toga vremena. Postavljene su mu biste i brojne spomen ploče, bista se nalazila u malome parku ispred današnje III. gimnazije, bivše Gimnazije „Braća Ribar“.

Anketnim istraživanjem došli smo do spoznaje da se ljudi prisjećaju i onih spomenika kojih više nema... lako ih nema više, kao ni osoba koje znaju priče o njima, sjećanja će uvijek biti prisutna... Važno je nikada ne zaboraviti, ali i utjecati na to da se nikada ne ponovi.

Na samome području Osijeka postojalo je oko 80 spomenika posvećenih brojnim žrtvama, herojima, revolucionarima Drugoga svjetskog rata. Od brojnih spomenika danas ih je ostalo samo četiri.

U južnome dijelu Parka kulture narod Osijeka dao je podići **memorijalni spomenik palim borcima NOR-a i žrtvama fašističkog terora** povrh kosturnice palih revolucionara. Spomenik je djelo prvoborca i nosioca Partizanske spomenice 1941. godine akademskog kipara Nikole Kečanina. Otkriven je na Dan oslobođenja Osijeka 14.4.1952. godine. Iz mramornog postolja uzdiže se memorijalni spomenik žrtve-muškarca i žene povezanih ruku. Figura muškarca je razdržljenih grudi koji pokazuje otpor okupatoru.

SPOMENIK ISKRCAVANJU JA U MOŠĆENIČKOJ DRAGI

Rapaljskim ugovorom između Kraljevine Italije i Kraljevstva SHS nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, prostori Liburnije i Istre dolaze pod talijansku vlast. Nakon pada fašizma i kapitulacije Italije (10. IX. 1943.), Hitler je zaposjeo dijelove sjeverne i srednje Italije te utemeljio Operativnu zonu „Jadransko primorje“, sa sjedištem u Trstu. Prostor istočne jadranske obale je u to vrijeme bio pod njemačkom i talijanskom vojnom upravom. Pripojenje Liburnije i Istre III. Reichu bila je Hitlerova težnja zbog izlaska na Jadransko more, isto tako ovaj prostor je za Nijemce imao veliko vojno značenje zbog mogućeg savezničkog iskrcavanja uz podršku Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP).

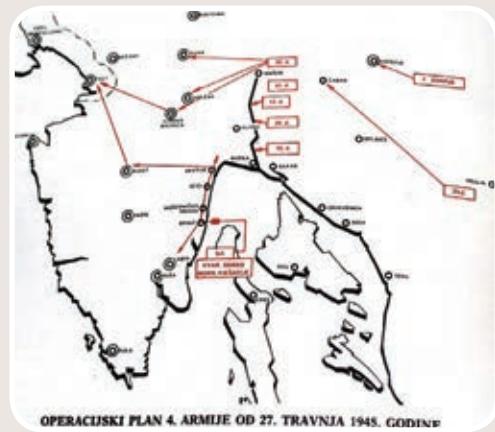
Hitler radi obrane od NOP-a osniva Operativnu zonu „Jadransko primorje“ da bi šest dana kasnije odredio osnivanje Talijanske Socijalne Republike na čelu s Mussolinijem. Italija je na tom prostoru formalno suverena, ali u stvarnosti je podređena III. Reichu.

Oslobođenje liburnijskog područja nije neka posebna akcija jedinica Jugoslavenske armije (JA), već se ono odigrava u sklopu završne ofenzive JA za konačno oslobođenje zemlje. Naredbom vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske (NOV), Josipa Broza Tita, 2. ožujka 1945. osnovana je IV. armija JA. Zadatak IV. armije bio je da na prostoru između Une i mora oslobođi Liku, G. Kotar, Hrvatsko primorje i Istru, te izbije u dolinu rijeke Soče. Na tom se području nalazio njemački 15. i 97. Planinski korpus. Njezinom je stožeru bila podređena Pomorska komanda sjevernog Jadrana.

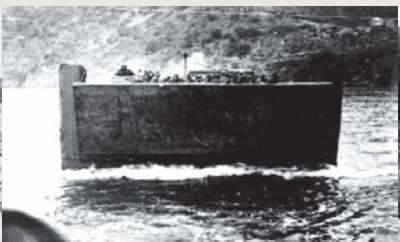
IV. armija je krenula u napad krajem ožujka 1945. godine. Njezine postrojbe ubrzo oslobođaju Bihać, Gospic, te prodiru prema Ogulinu; oslobođaju Senj, Pag, Vrbovsko, Delnice, a uz pomoć Pomorske komande, otoke Rab, Krk, Cres i Lošinj do 21. travnja. Preko Grobnika i Bakra ulaze u Sušak. Tu se armija našla pod njemačkom obrambenom linijom „INGRID“, formiranoj pretežno na staroj jugoslavensko-talijanskoj granici prije Travanjskog rata 1941. Tamo se je nalazio preko 90.000 vojnika sila Osovina, te postrojbe Mussolinijeve Talijanske Socijalne Republike, nedicevcima i četnici.

Njemački plan je bio spriječiti prodor snaga NOP-a na prostor Liburnije, Istre i Slovenije, čime bi se osiguralo anglo-američkim postrojbama zauzimanje što većeg dijela Istre i Liburnije, a time i predaja njemačkih snaga zapadnim saveznicima te veća mogućnost obnove starih granica. Nakon bezuspješnih pokušaja da probiju njemačku obranu, dana 23. travnja stožer IV. armije donosi odluku o obuhvatu snaga 97.

Korpusa. 9. Divizija i Kvarnerski odred mornaričke pješadije trebali su to učiniti na lijevom krilu riječkoga fronta. Oni su se tada nalazili na Cresu.

Iskrcavanje jedinica JA u Brseču i Mošćeničkoj Dragi, travanj 1945.

Spomen-ploča povodom iskrcavanja jedinica JA i oslobođenja Istre, 25. travnja 1945. u Brseču

Njima je naređeno da se uz pomoć brodova Kvarnerskog pomorskog sastava prebace na SZ obalu Istre i prodirući na SZ udare u leđa njemačkoj riječkoj grupaciji.

Odlučeno je da se iskrcavanje izvrši s Cresa preko kanala Vela vrata, iskrcavanjem u Brseču, kako bi se stvorio mostobran od Mošćeničke Drage do Plomina. Veliki problem stvarale su stalne njemačke posade u Voloskom, Ičima, Iki (topništvo), Lovranu i Labinu, kao i činjenica da su Vela vrata bila minirana. Odlučeno je da se zbog topništva u Iki iskrcavanje mora izvršiti noću pravcem Beli – rt Jablanac – Brseč. Također, da će se izvršiti u valovima (ešalonima), vozeći u koloni.

Događaji koji su potom uslijedili prikazani su prema danima:

30. travnja

- 2. BRIGADA S BATALJUNOM KVARNERSKOG ODREDA MORNARIČKE PJEŠADIJE NAPADA U PRAVCU MATULJA I SJ. VOLOSKOG. (OSLOBAĐA IH DO 3. V.).

29. travnja- ZAUZIMANJE IČIĆA 28. travnja

- NASTAVLJA SE NAPAD NA OPATIJU, VOLOSKO I RUKAVAC, KAO I NA UPORIŠTE U IČIĆIMA.
- OPATIJA JE OSLOBOĐENA, KAO I VEĆI DIO VOLOSKOG I RUKAVCA.

27. travnja

- II. PROLETERSKA BRIGADA NAPADA IČIĆE, NO, NE USPJEVA IH ZAUZETI, TE BLOKIRA PODRUČJE I PRODUŽUJE NAPADA NA OPATIJU KOJU DJELOMIČNO ZAUZIMA.
- 3. BRIGADA 9. DIVIZIJE NAPADA PRAVCEM UČKA-VEPRINAC GDJE LIKVIDIRA NEPRIJATELJA

26. travnja

- II. PROLETERSKA BRIGADA POSLIJE BORBE ZAUZIMA MEDVEJU I LOVRAN, ALI ZBOG ŽESTOKOG NEPRIJATELSKOG OTPORA ZASTAJE PRED IČIĆIMA.
- 4. BRIGADA 9. DIVIZIJE ČISTI PROSTOR IZMEĐU M. DRAGE I SV. NEDJELJE.
- POSLEDNJE ISKRCAVANJE S CRESA U BRSEČ 25. travnja- POLAZAK 3. BATALJUNA II. DALMATINSKE PROLETERSKE BRIGADE S CRESA (BELI) U 00.45 PO JAKOM JUGU- ISKRCAJ KOD BRSEČA I M. DRAGE DO RANOJUTARNJIH SATI- TIJEKOM DANA I NOĆI ISKRCAJ I OSTALIH DIJELOVA II. DALMATINSKE BRIGADE I 9. DIVIZIJE, UGLAVNOM NA MOSTOBRANU KOD M. DRAGE.

23./24. travnja

- NA PROSTOR BRSEČA NAJPRIJE JE PREBAČEN IZVIĐAČKI VODISKRCAVANJE NOV I OSLOBOĐENJE LIBURNIJE 1945.

Nakon ovih vojnih operacija, koje su bile sastavni dio Riječko-tršćanske operacije IV. Armije JA, završene kapitulacijom njemačkog 97. Korpusa do početka svibnja 1945., borba za pripadnost Liburnije i sjevernog Jadrana, nije bila dovršena, već se nastavila na diplomatskom planu. Liburnija je kao dio teritorija koji je do 1941. bio u sastavu Kraljevine Italije, sukladno međunarodnom pravu faktički bila okupirana od strane JA, dok se ne riješi pitanje granica. U sastav Narodne Republike Hrvatske u okviru Federati vne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), Liburnija je došla tek Pariškim mirovnim ugovorom iz 1947. godine. Stoga je opravdano zaključiti, prema stajalištu nekih povjesničara, da je IV. armija JA bila glavni faktor za rješavanje tog spora, jer da ona nije izvršila ono što je izvršila, nikada granica poslijeratne Jugoslavije prema Italiji ne bi bila ondje gdje je bila.

Spomenik od bijelog kama, nedavno restauriran, danas je u dobrom stanju. Podignut je u čast boraca NOP-a i oslobođenja liburnijskoga kraja od okupatora. Taj događaj obilježava se svake godine 25. travnja, polaganjem vijenca za poginule borce NOP-a.

Spomenik svjedoči važnosti događaja koji su se tada odigrali. Bio je to ključni događaj u sklopu Riječko-tršćanske operacije, koji je omogućio

Otkriven je spomenik borcima palim za oslobođenje Istre

Pogled na epizootik za vrijeme održavanja
Foto P. Grahovac

MILIJUNSKE od nepoznate vrste

„Otkriven je spomenik borcima palim za oslobođenje Istre“; „Velika narodna svečanost u M. Dragi“, Riječki list (Rijeka), br. 219 (1712), god. VI., 16. IX. 1952., str. 1. - 2.

**Velika narodna
svečanost u
Mošćeničkoj Dragi**
(Nastavak sa 1. strane)

»Crveni dimnjaci«, pjevački zbor iz Kastva pjesmu »Slobodni«, a oba zbora zajedno istarsku himnu »Istarska zemlja«. Pionirka Marica Bradić deklamirala je pješmu »Palim borcima«, i na kraju se je Ernesta Mrakovčić zahvalila u ime odlikovanih na podjeljenim odlikovanjima.

Predstavnik Saveza boraca kotara Rijeka predao je spomenik na čuvanje Mjesnom narodnom odboru u Mošćeničkoj Dragi. Mještani su preko soga predsjednika obećali da će spomenik čuvati, i da će ih on još više sjećati na dane koji su im donijeli slobodu, koju im više nitko i nikad ne će moći oduzeti.

Spomenik povodom iskrcavanja jedinica JA u Istri 1945. u Mošćeničkoj Državi

oslobodenje Liburnije, Istre i Slovenskog primorja, te njihovo kasnije uključivanje u sastav FNRJ.

Spomenik u Mošćeničkoj Dragi podignut je 10. IX. 1952., na dan na kada se u bivšoj Jugoslaviji obilježavao Dan Jugoslavenske ratne mornarice. Na taj je dan, 1942., u Podgori kraj Makarske formiran Mornarički vod - prva pomorska jedinica jugoslavenskih partizana. Svečanoj ceremoniji podizanja spomenika, uz prigodan kulturno-umjetnički program nazočili su brojni gračani, rodbina boraca i ugledni uzvanici. Podigao ga je Savez boraca Narodnooslobodilačkog rata (NOR) kotara Rijeke.

SPOMENICI U SAMOBORU

OSNIVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE

- Komunistička partija Hrvatske osnovana je 1. kolovoza 1937. u Samoboru
- zbog ilegalnosti partije, sastanak je održan na Anindolu (gorje iznad Samobora)
- dokument koji je potpisana na sastanku, Josip Broz Tito je donio sakriven u katoličkoj knjizi
- na sastanku je bilo svega 20 sudionika (između ostalih Rade Končar, Josip Kraš, Božidar Adžija...)

SAMOBOR U VRIJEME NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

- 1941. u Samobor dolazi njemačka okupacijska vojska
- ubrzo zatim, ustaška vlast pozvala je sve građane Samobora da prisegnu NDH-u
- u logoru Kerestinec odvedeni su svi protivnici režima
- međutim, zatvorenici uspijevaju pobjeći
- uhvaćeni komunisti su strijeljani

PARTIZANSKI POKRET U SAMOBORU

- sredinom 1941. godine Tito poziva na ustanak protiv ustaških i drugih okupacijskih sila
- zbog represivne politike NDH, veliki broj ljudi priključuje se partizanskom pokretu
- vlast je pljačkala sve protivnike režima, a nakon toga ustaše počinju s etničkim čišćenjem Srba, Roma i Židova
- kako bi ustaše pridobile potporu mladog stanovništva, vlast predvođena Otonom Freslom organizira tabore ustaške mladeži i vojne tečajeve

SAMOBORSKA OMLADINSKA ANTIFAŠISTIČKA GRUPA

- sastanci Grupe ponovno su u tajnosti održani na Anindolu
- Dragutin Horvat, zapovjednik Grupe, poziva mlade da se priključe NOB-u
- sudionici se sastanka, oduševljeni Horvatovim govorom, priključuju NOB-u
- članovi grupe pokazuju svoju humanost skrivanjem Židova od krvavih namjera ustaškog režima

Spomenik u Anindolu kod Samobora, gdje je 1937. godine osnovana Komunistička partija Hrvatske
Tekst na spomeniku: „Na ovom mjestu održan je 1. augusta 1937. godine osnivački kongres Komunističke partije Hrvatske“

OGLAS

U noći od 13. na 14. svog mjeseca je jedna skupina komunista, zatočenih u sabirnom logoru u Kerestincu, napala strazu i potom pobegla. Tom prilikom teško je ranjen nadzornik straze Horvat Mladen.

U poljeti, koja je odmah organizirana sa strane redarstva, oružništva i jedinica Ustaške vojnice, sudjelovali su i uspijehom i mnogobrojni seljaci iz okoline. Pokušali otpora sa strane pojedinih pobeglih odmah su skriši. Te je tom prilikom više njih poginuto. Sa strane organa državnih vlasti i Ustaše nema ni poginulih ni ranjenih.

Vječina pobeglih je uhvaćena i zbog pokušaja pobune proti Državnoj vlasti stavljena pred senat pokretnog prijekog suda, koji ih je osudio na smrt.

Osigurano je izvršeno na strijeljanjem.

Dopravljen dan 17. VIII. 1941.

Proglas NDH povodom neuspješnog pokušaja proboda logoraša iz sabirnog logora u Kerestincu

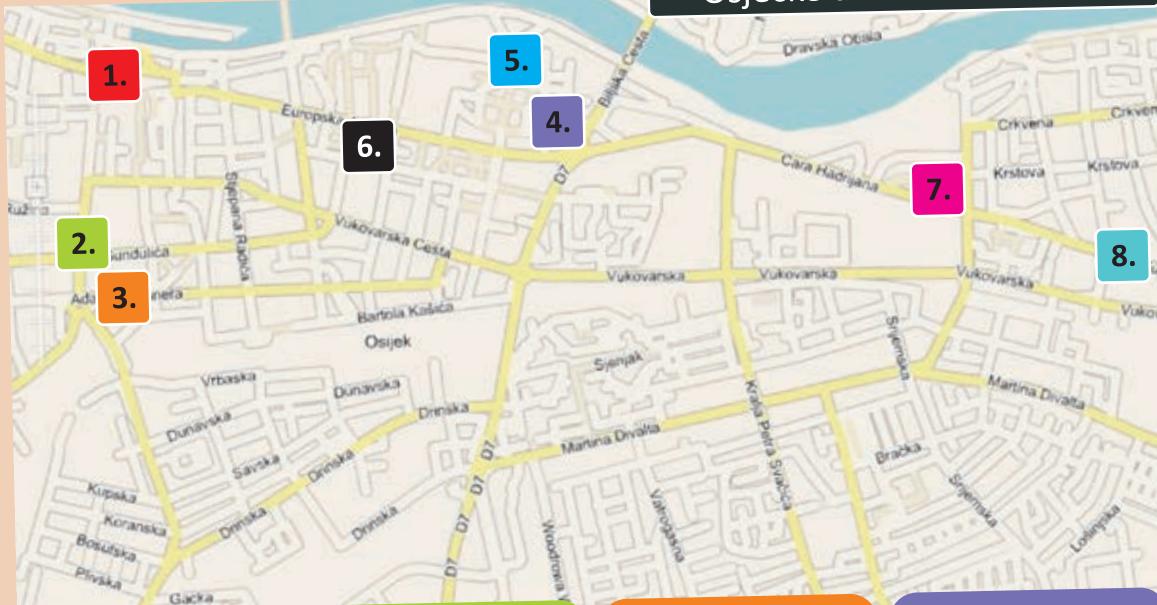

Spomenik partizanu u Samoboru

LOMOVI SJEĆANJA

PROMJENE NAZIVA ULICA I TRGOVA U OSIJEKU

Osječke ulice 1941. - 1945

1. Trg Ante Starčević

1919.g. Trg kralja Petra I.
1941.g. Trg dr. Ante Pavelića
1946.g. Trg slobode
1992.g. Trg Ante Starčević

2. Županijska ulica

1846.g. dobiva taj naziv
1946.g. Ulica Augusta Cesara
1992.g. vraćen stari naziv

3. Reisnerova ulica

1904.g. Prvi put se spominje njen naziv
1925. djele ulicu na: Blažićevu,
Turkovićevu, Zrinjevac, Kanižićevu,
Reisnerova i Trstnjakova
1929.g. Zrinjevac i Reisnerova
1946.g. Ulica Rade Končara
1993.g. vraćen joj je prvotni naziv

4. Ulica Kamila Firingera

1740.g. Vojarska ulica
1925.g. Bejkersova ulica
1946.g. Naziv po narodnom
heroju Nikoli Demonji
1993.g. Ulica Kamila Firingera

5. Trg Svetog Trojstva

1898.g. Naziv u čast kralja i
cara Franje Josipa I.
1921.g. Karađorđev trg
1941.g. Trg Svetog Trojstva
1946.g. Partizanski trg
1992.g. vraćen naziv

6. Park kralja Petra Krešimira IV.

1934.g. Nodilov trg
1937.g. Trg oslobođenja i
ujedinjenja
1941.g. Nodilov trg
1946.g. Trg maršala Tita
1992.g. današnji naziv

7. Ulica cara Hadrijana

1925.g. Ulica dr. Jovana Subotića
1930.g. Naziv po kralju Petru
1937.g. Ulica kralja Petra II.
1946.g. Ulica Marka Oreškovića
1992.g. današnji naziv

8. Ulica Matije Gupca

1921.g. Ulica vojvode Živodina Mišića
1925.g. Ulica Matije Gupca
1929.g. ukidaju to ime
1941.g. vraćaju naziv Ulica Matije Gupca
1946.g. Ulica vojvode Živodina Mišića
Na posljetku se ipak vraća naziv
U. Matije Gupca

ANKETA

Osijek danas broji 610 ulica što je znalo svega 51% građana!

Tri ulice ni danas nemaju naziv što su znali samo stariji ispitanici!

Oko 60% Osječkih građana zna kada im je dan grada!!

Oko 38% Osječana zna koja su imena nosile ulice za vrijeme Drugog svjetskog rata!

5% javnih površina nosi naziv po znamenitim Osječanima što zna 23% građana!

Oko 90% Osječana zna da je sveučilište dobilo naziv po J. J. Strossmayeru!

Samо 4 javne površine nose naziv po ženskoj osobi što je znalo samo oko 50% građana!

PROMJENA NAZIVA ULICA I TRGOVA U ZAGREBU

TRG MARŠALA TITA

- Prije rata: Sajmišni trg, Sveučilišni, Wilsonov i Trg kralja Aleksandra I
- Za vrijeme rata: Trg I
- Nakon rata: Trg maršala Tita

Andrija Hebrang (1899-1949.)

ULICA ANDRIJE HEBRANGA

- Prije rata: Kukovićeva, Domobraska, Marulićeva, Ulica kraljice Marije, Mussolinijeva ulica
- Za vrijeme rata: Mussolinijeva ulica
- Nakon rata: Ulica braće Kavurić, Ulica Andrije Hebranga

NOVA CESTA

- Prije rata: Nova cesta
- Za vrijeme rata: Nova cesta
- Nakon rata: Lenjingradska, Nova cest

Kata Dumbović
(1903.-1941.)

Božidar Adžija
(1890.-1941.)

ULICA BOŽIDARA ADŽIJE

- Prije rata: Samoborska ulica
- Za vrijeme rata: Samoborska ulica
- Nakon rata: Ulica Kate Dumbović, Ulica Božidara Adžije

TRATINSKA I OZALJSKA

TRATINSKA

- Prije rata: Tratinska, Trešnjevka II
- Za vrijeme rata: Trešnjevka II
- Nakon rata: Rade Končara, Tratinska ulica

OZALJSKA

- Prije rata: Tratinska, Trešnjevka II
- Za vrijeme rata: Trešnjevka II
- Nakon rata: Rade Končara, Ozaljska ulica

Trešnjevački trg 1949. godine

Trešnjevački trg danas

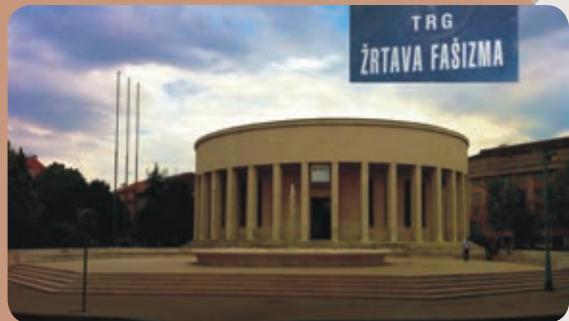
TREŠNJEVAČKI TRG

- Prije rata: Trg U
- Za vrijeme rata: Trg Oktobarske revolucije
- Nakon rata: Trešnjevački trg

TRG ŽRTAVA FAŠIZMA

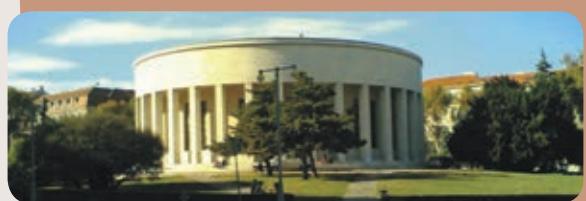
OPĆENITO O TRGU:

- Trg se nalazi u užem središtu grada
- Planiran je s okolnim ulicama 1923.g. na mjestu nekadašnjeg sajmišta istočno od Draškovićeve ulice
- Slijevaju se 4 ulice: Franje Račkog, kralja Zvonimira, kneza Višeslava i popa Dukljanina
- Kvadratni oblik trga sa uglavnom stambenim i reprezentativnim četverokatnicama

MEŠTROVIĆEV PAVILJON

- U sredini trga 1938. izgrađena je zgrada kružnog tlocrta
- Gradnja je trajala 4 godine
- Projektirao ju je Ivan Meštrović kao Dom umjetnosti
- Svečano otvorenje bilo je 1. prosinca 1938.g. izložbom "Pola vijeka hrvatske umjetnosti"

RAZDOBLJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

- 1941. po odredbi poglavnika Ante Pavelića Dom hrvatske likovne umjetnosti se preuređuje u džamiju
- "Ovaj hram umjetnosti nosi na sebi žig robovanja, jer se zove imenom „KRALJA OSLOBODIOCA“. Ja ne mogu ovaj žig dostojniye izbrisati nego da iz ovog hrama učinim džamiju."
- U jesen 1941. počinje izgradnja 3 minareta visoka po 45 metara (prvi mujezin se s minareta oglasio 14. siječnja 1943.)
- 18. kolovoza 1944. džamija je svečano otvorena sa službenim nazivom: Džamija poglavnika Ante Pavelića
- Kod ulaznih vrata u džamiju postavljen je znak: "U slavu i u znak ljubavi spram Allaha Boga Jedinoga, te u znak pažnje prema muslimanima, podiže poglavnik Dr. Ante Pavelić ovaj velebnji hram u glavnom gradu Zagrebu da odani sinovi vitežkog naroda hrvatskoga, iskreni sljedbenici uzvišene vjere Islama, skrušenom molitvom jačaju pregalačke snage u borbi za obranu i napredak lijepe svoje domovine Nezavisne Države Hrvatske, koja da bi vazda sretna bila."

NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

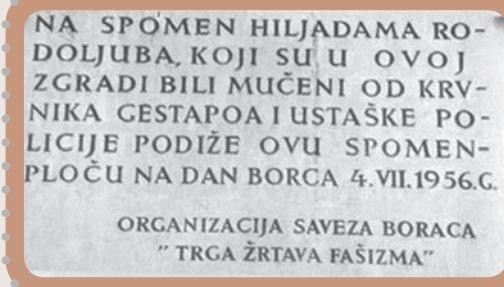
- Nakon oslobođenja od NDH, zagrebački muftija Ismet efendija Muftić obješen je ispred džamije, a ime je promijenjeno iz Trga Kulina bana u Trg žrtava fašizma
- 1948. dan je nalog za rušenje minareta i preuređenje u Muzej narodnog oslobođenja
- Minarete demontiraju njemački ratni zarobljenici
- 1949. Muzej narodnog oslobođenja
- 1955. Muzej narodne revolucije
- 1962. Muzej revolucije naroda Hrvatske

PROMJENE IMENA U DEVEDESETIMA

- Na prvim višestranačkim izborima, travnja i svibnja 1990. HDZ dobiva vlast u Zagrebu
- Ubrzo se donosi odluka o promjeni imena ulica i trgova koji su nosili imena događaja i ljudi vezanih za Narodno-oslobodilački pokret u II. svjetskom ratu
- Skupština grada Zagreba 10. prosinca 1990. preimenovala je Trg žrtava fašizma u Trg hrvatskih velikana
- Vladajući HDZ i predsjednik Tuđman podržavali su promjenu imena
- Većina promjena naziva ulica prolazi bez ozbiljnijih prigovora, no ne i ona vezana uz Trg hrvatskih velikana; ubrzo se stvara "Odbor akcije za Trg žrtava fašizma" na čelu kojega je Zoran Pusić. Odbor se zalagao za vraćanje starog imena trga
- Poznati lovac na nacističke zločince Simon Wiesenthal protivi se promjeni imena u Trg hrvatskih velikana kao i potpisnici oglasa koji traže poništenje odluke među kojima su glumac Ivica Vidović, redatelji Snježana Tribuson i Zvonimir Berković, HNS-ova saborska zastupnica Vesna Pusić, slikar Edo Murtić, pisac Ranko Marinković, predsjednik ASH Silvije Degen, povjesničar Ljubo Boban, a pridružili su im se i mnogi nepotpisani, poput Ivana Zvonomira Čička, tada predsjednika HSS-a
- Od 1991. Odbor je svake godine na Dan pobjede nad fašizmom i Dan Europe 9. svibnja na trgu održavao prosvjedni skup
- Sporni skup dogodio se 1999. kada je organiziran protuskup. Došlo je do napada na legalni skup pri čemu je bilo desetak ranjenih
- Prosvjedni skup posljedni put je održan 2000. Godinu dana kasnije Trgu je vraćeno njegovo staro ime i danas nosi

UKLONJENI SPOMENICI

Spomen ploča uklonjena sa zgrade Doma studenata, koja je od 1941. do 1945. ustašama služila kao jedna od najokrutnijih mučilišta. Tu su mučene i ubijena tisuće antifašista i komunista.

Reljef posvećen Moši Pijade na ulazu u studentski dom koji je po njemu nosio ime

KOGA SE (NE) SJEĆAMO

DIANA BUDISAVLJEVIĆ

BIOGRAFIJA

Diana Obexer Budisavljević rođena je 15. siječnja 1891. godine u Innsbrucku u zapadnom djelu Austrije. Udalila se 1917. godine za dr. Julija Budisavljevića. Kada se u Zagrebu osnovao Medicinski fakultet, dr. J. Budisavljević je bio imenovan profesorom kirurgije te Diana sa 28 godina odlazi u Zagreb.

DJELOVANJE

Diana je za mogućnost potpore i pomaganja ženama u logorima saznala od svojih kolegica te članova obitelji. Uz pomoć muža i doktora Marka Vidakovića Diana pokreće svoju skromnu akciju.

„Preuzela sam te liste u Trenkovoj. Budući da se nije nitko našao tko bi organizirao akciju pomoći, a da sam stalno razmišljala o tome kako je ona nesretnima nužna, nametnuto se samo od sebe da uz pomoć svoja dva požrtvovna suradnika, sama preuzmem taj zadatak. U međuvremenu se, među do tada vrlo zaplašenim pravoslavcima, vrlo brzo pročulo da je ipak moguće pružiti pomoći i nevjerojatnom brzinom je započelo prikupljanje odjeće.“

U ožujku 1942. godine Diana odlazi po djecu iz logora. Diana je bila šokirana prizorom mršave i slabe djece kojima se vidjela smrt u očima. „A onda je došlo nešto stravično. Sobe bez ikakvog namještaja. Bile su tu samo noćne posude, a na podu su sjedila ili ležala neopisivo mršava mala djeca. Svakom se djetu mogla već nazrijeti smrt u očima. Što s njima učiniti? Liječnik je kazao da je tu svaka pomoći već prekasna... Učinjen je izbor. Djeca su postavljena na noge i ono koje se još nekako moglo držati, bilo je predviđeno za transport. Djeca koja su se rušila, koja više nisu imala nimalo snage, morala su ostati. I stvarno je većina tih jednih bića umrla još tijekom dana... Njihova mala tjelesca su stavljana na stepenice koje su vodile na tavan, među prljavo rublje, gola, nije im se ostavilo ni odijelce.“

Diana tijekom svog aktivnog političkog života spasila oko 12 000 djece i pružila im novi dom i novu nadu za život. Radeći svojim sredstvima spasila ih je od sigurne smrti, gladi i neimaštine. „Tijekom vožnje nisam se u vagonu mogla maknuti, kako ne bih na nekog nagazila. Veća su djeca stalno sjedila na noćnim posudama, a mala su se prljala. Pod je bio pun blata i dječjih glišta. Nastojala sam koliko sam mogla djecu premještati kako bi ih izvadila iz blata. Pred jutro, na stanicama su dolazili ljudi, vidjeli jad, dodavali nam vode. Prilikom duljih zaustavljanja zdrava djeca su izlazila iz vagona. Sestre su se iscrpile spuštajući djecu iz vagona i dižući ih opet natrag. Mnogi vagoni nisu imali stepenicu. Kod slabih u zadnja dva vagona, nije se moglo ni pomicati da ih se vadi iz vagona. Uspjela sam dobiti grablje, tako da sam barem mogla izbaciti glište. Činilo se da prije

• nego što neko dijete umre gliste napuštaju tijelo, jer prema jutru, kako su mi neka djeca bivala slabija, čitava su klupka glista napuštala tijelo."

SVJEDOČANSTVA PREŽIVJELE DJECE

JELENA RADOJIĆ

Jelena Radojić živjela je mirno sa svojom obitelji u Jablancu. Njena obitelj bila je jedna od bogatijih obitelji u selu. Nakon proglašenja NDH Jelena sa roditeljima i mlađom braćom napušta selo, jer im je kao pravoslavnoj obitelji prijetila opasnost od progona. Neko vrijeme skrivali su se u napuštenoj kući. Ustaše su ih svejedno pronašle. Jelena, njezina majka i braća odvedeni su u ustaški logor Stara Gradiška, dio kompleksa najvećeg ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac, u kojem je, po sadašnjim saznanjima ubijeno 83 145 žrtava, najviše Srba, Židova i komunista. Otac je razdvojen i više ga nikad nisu vidjeli. U Staroj Gradiški živjeli su u vrlo teškim uvjetima.

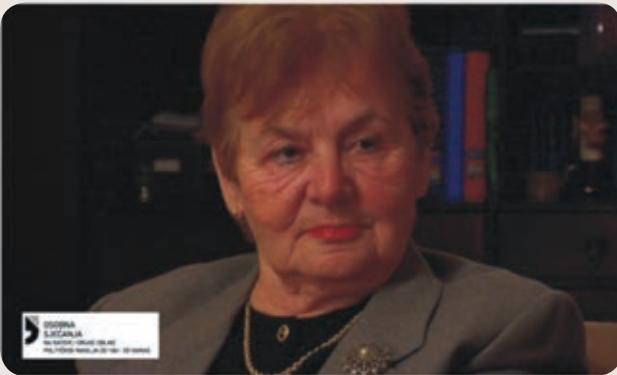
Jelena je bila u logoru oko mjesec dana kada je čula da dolazi žena koja odvodi djecu i brine za njih:

„I onda, pojavila se jedna žena ili dvije, ne bih znala da kažem. Kao kroz maglu, čula sam da odvajaju djecu od majki. Da će im biti tamo lijepo, gdje odu. Da će imati hleba da jedu, da piju bijelu kavu. A to je bila povezana, to je meni sad tek jasno, ova Budisavljevićka. Ona je to organizirala. I da nije bilo te Budisavljevićka, vjerojatno ja danas ne bih ovog trenutka pričala sa vama.“

BRIGITA KNEŽEVIĆ

Brigita Knežević su kao dvogodišnje dijete odveli u Staru Gradišku. Ubrzo je spašena iz logora u jednoj od akcija Diane Budisavljević. Nakon dolaska u Zagreb posvaja ju zagrebačka obitelj Fistrić.

„Nakon što smo bili odvedeni u Staru Gradišku i poslije su nas odveli u gluhonijemi zavod. Znalo se u to vrijeme da je Diana Budisavljević radila na tome da se djeca izvade iz logora. I to su par kontingenata raspoređena. Jedna od njih sam bila i ja. U gluhonijemi zavod. I tu je onda raspisano u novinama da ljudi koji žele da posvoje djecu neka dođu. I dolazili su i posvajali djecu. Među njima sam bila je moja buduća obitelj. Porodica Fistrić iz Zagreba. Tata je bio obrtnik. Imao je svoju radnju. Postolar je bio. Šuster. U Nikolićevoj ulici. Moja majka je došla, pomajka ustvari, da posvoji muško dijete. Ali, ja sam poslije to doznaла, ja sam dopuzala do nje i uhvatila ju za nogu i rekla: "Majo!" Što se na Kozari zove majka. I ona me podigla. I odonda smo bile uvijek zajedno. Sve do njene smrti.“

SESTRE BAKOVIĆ

PORIJEKLO

Sestre Zdenka i Rajka Baković rođene su u Boliviji u rudarskom gradu Oruru. Zdenka je rođena 12. studenog 1917., a Rajka je rođena 23. rujna 1920. U Jugoslaviju se sele 1921. Zdenka i Rajka završile su pučku školu na Braču, nakon čega se obitelj seli u Zagreb.

AKTIVNOSTI

Zbog teškog financijskog stanja nakon očeve smrti obitelj kupuje malu trafiku kako bi si osigurala stalne prihode. Trafika se nalazila u Nikolićevoj ulici broj 7. (današnja Teslina ulica). Bila je veoma povoljno mjesto jer se nalazilo tik pored kina.

Trafika sestara Baković postala je glavno okupljalište komunista u Zagrebu nakon uspostave NDH. U toj su se trafici ostavljali paketi, poruke te se dogovarali sastanci. S vremenom je trafika postala znana kao „Javka“. Trafika je imala odličnu kamuflažu jer su kod nje dolazili njemački oficiri pošto je Zdenka znala njemački te je naručivala njemački tisak.

OTKRIĆE I SMRT

Pred kraj 1942. „Javka“ je otkrivena nakon što je jedan kurir uhvaćen, te je, nakon mučenja, odao gdje je nosio dokumente. Agenti ravnateljstva sigurnosti upali su u stan Bakovićevih 20. prosinac 1942. Odveli su Rajku i Zdenku i uzeli ključeva od trafike. Rajku su pod mukama nastojali prisiliti da prokaže suradnike i partizane. Nakon pet dana mučenja odvezli su je u bolnicu Sv. Duh već napola mrtvu. U bolnici je umrla od upale pluća. Njezinu sestrzu Zdenku također su mučili u nadi da će progovoriti. Zdenka je, ne znajući da joj je sestra umrla u mukama, skočila sa trećeg kata Centralne ustaške nadzorne službe u Zvonimirovoj ulici na Božić 1942. godine.

SJEĆANJE NA SESTRE BAKOVIĆ

Do 1990-tih postojala je mala uličica: „Prolaz sestara Baković“ u nazužem središtu Zagreba. Nakon političkih promjena 1990-tih prolazu je promijenjeno ime sestara Baković. Zamjenjeno je imenom prosjaka Miškeca (puno ime mu je bilo Mihael Erdec) koji je dane provodio u tom prolazu. Godine 2008. konceptualna umjetnica Sanja Iveković postavila je u sklopu svoje umjetničke akcije „Operacija: grad 2008“ rad „Tko su bile sestre Baković?“ te je na taj način opet probudila svijest građana grada Zagreba o njihovim zaboravljenim heroinama. Nakon treće inicijative HNS-a Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova zagrebačke Gradske skupštine jednoglasno je donio odluku 2009. da se prolazu vrati ime sestara Baković. Ime sestara Baković nosila je od 1963. do 1991. i osnovna škola u Kušlanovoј ulici u Zagrebu (danas osnovna škola Dragutina Kušlana).

Zapisnik
od 27. prosinca 1941. načinjen u ime Sudbenog Stožca u Zagrebu

PREDMET:

Sudbeno ličnička raznjava tripla pol. Baković Zdenka, * 24 godine
star rkt. kućnički, nevladat, rodene Uguna (Bolivija) Južna Amerika,

Zapisnik
od 27. prosinca 1941. načinjen u ime Sudbenog Stožca u Zagrebu

PREDMET:

Sudbeno ličnička raznjava tripla pol. Baković Zdenka, * 24 godine
star rkt. kućnički, nevladat, rodice Uguna (Bolivija) Južna Amerika,
naseljeno u Gendaljevoj ulici 51/A1, krovljeno u proektori Zavoda za industrijsku i kremnolastiku u Zagrebu, na Šubići

SUDJELUJU:

Sudbeni istražitelj g. Anas
Prosvjeda Antonije Franjo
Stalni sudbeno-ličnički vještici:
Asistent Dr. Zvonimir Katalin
Asistent Dr. Josip Češljan
Početak u 8.30 sati do podne:

Stalni svjedoci daju svjedano občinje u smislu & 75 kp. a vjetari --
zapregnute u smislu & 187. kp. — opoznati na svjetlost prege koju su
položili.
Svjetli svjedoci daju svjedano občinje u smislu & 75 kp. a vjetari --

„Bilim Atas, v.z.
Brđaković Pero, v.z.

Broj: 1599/41.

Broj sekcione protokola 2286/444—1941.
Karakteristični natpis
—

»Uzrok smrti
počinjen konjic lebanje i time sklopano razmazivanje mozga.
Mjesto: Zagreb.

Baković Zdenka, 24 godine starica, uverla je nastolno smrću ulet pada
iz velike visine na lice i time zadobivenim mnogobrojnim prelomima lebaničkih
kosti i posljedičnim omekšanjem možga.

Nadaju se razradom triplu utvrđujući običaju podljevi krv na slijem
stegmima i debelom mresu razdobljenim tetapan predmetom.

P.P.
Dovršenec

Original, stvoriš
Sjpa, Institut za sudbenu medicinu i kriminalistiku Zagreb,
Sekcioni protokol 2286/444—1941.

STRADALI NA DOTRŠČINI

Ognjen Prica

Ognjen Prica je rođen 27. studenog 1899. u Sarajevu, gdje je pohađao osnovnu školu i gimnaziju. U gimnaziji se upoznao s djelima Marxa, Hegela i Engelsa. Nakon stvaranja države SHS aktivno djeluje u socijaldemokratskom pokretu. Također radi na stvaranju Komunističke partije Jugoslavije. 27. ožujka 1919. objavljuje «Manifest opozicije» u kojem poziva na stvaranje jedinstvene socijalističke partije jugoslavenskog proletarijata. 1919. Postaje članom novostvorene Komunističke partije Jugoslavije. 1928. postaje glavni urednik «Borbe». «Borba» je 1929. zabranjena, a Prica uhapšen i osuđen na sedam godina zatvora. Nakon izlaska iz zatvora s Božidarom Adžijom uređuje časopise «Književni savremenik», «Znanost i život» i «Izraz». Po nalogu Mačeka i Šubašića uhićen je u noći s 30.-31. ožujka 1941. Nakon stvaranja NDH, predan je ustašama i odveden u logor u Kerestincu. Strijeljan je 9. srpnja 1941. Prilikom strijeljanja nije dozvolio da mu vežu oči, već je doviknuo ustašama: «Pucajte, vi ste banda ubojica!» Proglašen je narodnim herojem 1945.

Božidar Adžija

Božidar Adžija je rođen 24. prosinca 1890. u Drnišu. Iz splitske gimnazije je izbačen zbog sudjelovanja u demonstracijama protiv talijanske vlasti. Studirao je pravo u Pragu, a sudjelovao je i u Prvom svjetskom ratu. U doba rata objavljivao je pod šiframa u časopisu «Hrvatska njiva» te pod pseudonomom A. Božinski u socijalističkom tjedniku «Pravda». 1918. je izabran za člana Narodnog vijeća SHS-a. Radio je kao urednik listova «Sloboda» i «Znanost i život». Pristupa Komunističkoj Partiji 1935. Na osnivačkom kongresu Komunističke stranke Hrvatske 1937. god. je izabran za člana Centralnog komiteta. Zbog komunističkog opredjeljenja nekoliko je puta završio u zatvoru. U srpnju 1941. ustaše su ga strijeljali na Dotrščini od strane ustaša. Proglašen je narodnim herojem 1945.

Zvonimir Richtmann

Zvonimir Richtmann je rođen 22. studenog 1901. u židovskoj obitelji u Zagrebu. Školovao se u Beču i Zagrebu. Radio je kao profesor u Srednjoj tehničkoj školi u Zagrebu. Objavio je brojne članke o fizici i o odnosu suvremene znanosti i filozofije u kojima dovodi u pitanje marksističko-lenjinističke dogme. Njegov članak «Prevrat u naučnoj slici o svijetu» izazvao je pravu buru u javnosti, a napadima je bio izložen i Miroslav Krleža koji ga je uzeo u zaštitu. Josip Broz Tito kritizirao ga je 1939. u svom članku «Trockizam i njegovi pomagači». Zbog komunističkog opredjeljenja nekoliko je puta završio u zatvoru. Uhićen je u ožujku 1941. i zatvoren u Kerestincu i likvidiran na Dotrščini 9. srpnja 1941. Optužen je kao jedan od duhovnih začetnika ubojstva ustaškog redarstvenog agenta Ljudevita Tiljka. U obavijesti MUP-a stajalo je: «Zvonimir Richtmann, inžinjer i profesor, 39 godina star, židov, rodom iz Zagreba i drugi, kao duhovni začetnici tog zločina osuđeni po senatu pokretnog priekog suda na smrt i strijeljani.»

Otokar Keršovani

Otokar Keršovani rođen je 23. veljače 1902. u Trstu. Školovao se u Pazinu, međutim nakon talijanske okupacije i zatvaranja škole odlazi u Zagreb. Radio je za časopise «Mlada Jugoslavija», «Novosti», «Čovečnost» i «Politiku». Postaje članom SKOJ-a 1926. 1930. je uhićen i osuđen na deset godina zatvora jer je priznao svoje članstvo u Komunističkoj partiji. Kaznu je odslužio u Srijemskoj Mitrovici, gdje je ostale zatvorenike poučavao marksizmu. Nakon izlaska iz zatvora nastanjuje se u Zagrebu. 30. ožujka 1941. uhićen je i odveden u zatvor na Savskoj cesti. Nakon prebacivanja u Kerestinec, odveden je na Dotrščinu i strijeljan 9. srpnja 1941. godine.

August Cesarec

August Cesarec rođen je 4. prosinca 1893. u Zagrebu. Zbog svojih je političkih svjetonazora već u ranoj dobi bio pod stalnom policijskom paskom. U svojoj je 19. godini (1912.) bio optužen te osuđen na tri godine robije za sudjelovanje u atentatu na kraljevskog povjerenika Slavka Cuvaja. Nakon dvogodišnje robije u kaznionici Srijemska Mitrovica pušten je na slobodu. U suradnji s Miroslavom Krležom 1919. godine pokreće i uređuje časopis „Plamen“. Nakon Cesarčevog uhićenja nakon povratka s VI. Kongresa komunističke internacionale u Moskvi, Miroslav Krleža piše poznati članak “Slučaj Augusta Cesarcia” u listu “Nova Evropa”. Zagovarači antifašizam 1937. odlazi na boravak u Španjolsku o kojem je pisao u knjizi „Španjolski susreti“. Vlasti

NDH uhitile su ga i zatočile u Kerestincu. Nakon strijeljanja Keršovanija, Adžije i ostalih zatočenika, sudjeluje u organizaciji bijega iz Kerestinca. Pokušaj probroja je bio neuspješan.

Svi su bjezuncima uhvaćeni i odvedeni u podrum zatvora u ulici Račkoga 9. Nekoliko dana kasnije stavljeni su pred senat pokretnog prijekog suda i osuđeni na smrt. Sve ukazuje na to da je August Cesarec pogubljen zajedno s ostalim kolegama na zagrebačkoj Dotrščini 17. srpnja 1941. U čeliji koja je bila posljednje mjesto u kojem je obitavao pronađen je natpis za koji je kasnije utvrđeno da je Cesarev rukopis: “U ovim su prostorijama proživjeli svoje posljedne časove internirani borci iz Kerestinca, njih 44. Osudu o strijeljanju su primili svi (!) uzdignute glave jer su znali da umiru za pravednu stvar, za stvar radnog naroda. Živjela sovjetska Hrvatska!” Vijest o pronađenom natpisu objavljena je u novinama Borba, 6.1.1961.

Fotografija natpisa na čeliji iz lista Borba, 6.1.1961.

Pavao Markovac

Pavao Markovac/Pavel Ebenspanger rođen je 5. travnja 1903. u Zagrebu. Markovac je bio muzikolog, publicist te jedan od istaknutih lijevih intelektualaca u vremenu između dva svjetska rata. Nakon završenog studija Markovac je 1926. bio promoviran na čast doktora filozofije. Tako je postao četvrti po redu naš muzikolog s najvišom stručnom kvalifikacijom. Neposredno prije Travanjskog rata 1941. Markovac je uhićen kao komunist. U zatvoru je dočekao rat, a nakon uspostave NDH predan je ustашkoj policiji, te zatočen u logoru u Kerestincu. U logoru je Markovac bio jedan od organizatora raznih aktivnosti. Osnovao je Grupu za korske recitacije i pjesme. Na seljake iz okolice i prolaznike poseban je utisak ostavila Markovčeva kompozicija na kajkavskog dijalektu „Ej, preštimovani gospodinček, cajt je da delamo račun“. U srpnju Markovac je s ostalima pokušao probroj iz Kerestinca. Uhvaćen je, odveden u Zagreb i zajedno s ostalim uhvaćenim stavlen pred senat pokretnog prijekog suda, koji ih je osudio na smrt. 17. srpnja 1941. strijeljan je na zagrebačkoj Dotrščini.

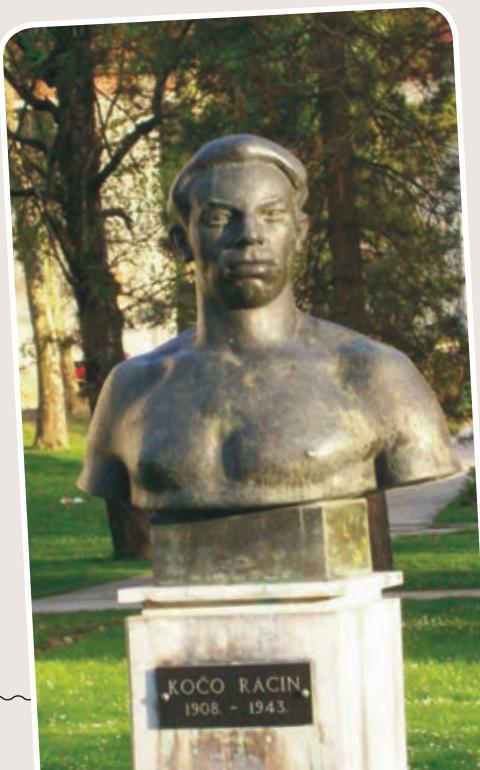
Janko Mišić (1900.-1929.)

JANKO MIŠIĆ

- Nakon uvođenja Šestosiječanske diktature 1929. u Samobor dolazi sekretar SKOJ-a Janko Mišić, rodom iz sela Slani Dol u okolini Samobora, kako bi nastavio s političkim radom i rukovođenjem SKOJ-a
- U tom razdoblju, Mišić je par puta uhićen i mučen, no pušten nakon što nije ništa priznao
- u Samoboru se organiziraju sastanci SKOJ-a
- policija ubrzo otkriva ilegalna politička djelovanja
- policija dolazi po Mišića s namjerom da prekine te sastanke
- predviđevši da će pasti u ruke policiji, Mišić nakon žestokih borbi čini samoubojstvo
- u poslijeratnoj Jugoslaviji proglašen je za narodnog heroja i postao opće poznat kao jedan od Sedam sekretara SKOJ-a

Kuća pogibije Janka Mišića

KOČO RACIN (1908.-1943.)

- Makedonski pjesnik
- 1924. godine pridružio se u KPJ i ubrzo postao jedan od najistaknutijih članova
- Surađivao sa hrvatskim komunistima Ognjenom Pricom, Mošom Pijadom i Rodoljubom Čolakovićem
- Sudjelovao u prevođenju Komunističkog manifesta na makedonski jezik
- 1939. u Samoboru je tiskana njegova zbirka pjesama „Beli mugri“ (Bijela praskozorja). Knjiga je tiskana u Samoboru na makedonskom jeziku, jer je službena upotreba makedonskog jezika bila zabranjena u Kraljevini Jugoslaviji
- 1943. pridružio se partizanima i poginuo u Makedoniji
- U centru samobora se nalazi njegov spomenik

SURADNIČKI OSVRTI

Suočavanje s ratnim Osijekom 1941. – 1945.

U ovome projektu učenici su postali istraživači čiji je zadatak bio rekonstruirati minuli Osijek.

Razdoblje koje smo odabrali, 1941. – 1945., prijelomno je razdoblje za grad. Uoči Drugoga svjetskog rata Osijek je bio bogat, živ, multietnički grad u industrijskom usponu. Taj bi vrhunac bilo nemoguće zamisliti bez židovske i njemačke populacije. U predratnom „srednjoeuropskom“ Osijeku 8 % židovske populacije i gotovo 1/3 njemačke populacije davali su elan gradu. Aktivne u trgovini, gospodarstvu i kulturi ove su zajednice iznjedrile neke od najznačajnijih imena i postignuća grada. Reisnerova šibicara, Povischilova tvornica pokućstva, secesijski niz, Axmannova arhitektura i hotel Royal samo su neki primjeri.

Sudbina Židova bila je zapečaćena u travnju 1941. Marionetska Nezavisna Država Hrvatska preuzeala je rasnu politiku Trećega Reicha kojom su Židovi prvo degradirani na građane drugoga reda, a potom su postali žrtve masovnog istrebljenja. Usljedila je getoizacija, legalizirana pljačka, izgradnja logora i, konačno, putovanje stocnim vagonima u smrt.

Većina je Folksdojčera zadržala pasivan stav i prema komunistima i prema nacistima. No, prije kraja rata, 21. studenoga 1944., AVNOJ donosi odluku prema kojoj se podržavljuje imovina osoba njemačke narodnosti. Postupak je bio sličan. Pljačka, logori, građani koji preko noći postaju zločinci. Nepostojanje sustavnog plana istrebljenja Nijemaca ne umanjuje tragičnost pojedinačnih sudbina.

Znanje učenika o tim događajima, kao što su pokazale ankete koje smo proveli, bilo je minimalno, gotovo nikakvo. Mnogi su bili iznenađeni kada su čuli da su nadomak njihovog grada postojali logori i bili su zapanjeni kada su razgovarali s onima koji su preživjeli logore. Bili su direktno suočeni s mračnom, nasilnom prošlošću svojeg zavičaja.

Svjedoci smo vremena u kojem nastaje inflacija znanja. Povijest pišu zabavljači, a ne stručnjaci. Prezasićenost informacijama, slikama, idejama doveli su do kolapsa moći rasuđivanja, a informacije o prošlosti postaju jednakovrijedne, a time i bezvrijedne. Mladima je teže nego ikada snaći se u tom šumu i zato su ovakvi projekti od neprocjenjive vrijednosti, jer vraćaju istraživanje korijenima. Prošlost s kojom se moramo suočiti uvijek je evazivna. Zamagljuje ju politika, selektivno pamćenje, službene historije ili pak svjestan pokušaj zaborava. Sučeljavanje istraživača s izvorima jedini je način da se učenje povijesti postavi na zdrave temelje, jer se samo istraživanjem razvijaju kritičko mišljenje i brojne vještine bez kojih je život u modernom društvu nezamisliv.

Vedran Ristić, prof.
III. gimnazija Osijek

Moj zavičaj kroz vrijeme - Opatija

Na temelju iskustva iz rada s učenicima u ostvarivanju programskih sadržaja nastave povijesti u gimnaziji, mogu reći da su teme iz zavičajne povijesti, obrađene u okviru projektne nastave kod učenika uvijek bile vrlo dobro prihvaćene. Međutim, takvu je nastavu, zbog velikog opsega redovnog nastavnog programa iz povijesti, moguće ostvarivati isključivo unutar izborne ili fakultativne nastave. Projektnom nastavom do sada smo uspješno realizirali različite programe iz povijesti i kulture našega kraja, a osobito su bili brojni oni iz područja građanskih prava i Holokausta. U projekt „Moj zavičaj kroz vrijeme“, udruge *Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću*, Zagreb, uključili smo se u okviru izborne nastave iz povijesti. Ona se realizira unutar godišnjeg fonda od 70 sati (2 sata u tjednom rasporedu), a u nju su ove šk. godine uključeni učenici III. razreda opće gimnazije. U skladu s konцепциjom projekta, odlučili smo se za temu „Spomenici antifašizmu na liburnijskom području“. Razlog je tome bogato i značajno naslijeđe antifašizma u liburnijskom kraju, kojemu su posvećeni brojni spomenici i spomen-obilježja, a o kojemu se danas, na žalost, sve manje zna, osobito među mlađom populacijom.

Nakon uvodnog sata, na kojemu su učenici upoznati s ciljevima i svrhom projekta te središnjom temom istraživanja, učenici su se prema mjestu stanovanja podijelili u pet istraživačkih grupa. Svaka je grupa izabrala po jedan spomenik koji je željela istraživati. Na treningu održanom u okviru projekta, 19. – 20. rujna 2013., u Opatiji, učenici su, između ostalog, uz pomoć voditelja ukratko prezentirali svoje teme i metode istraživanja te ciljeve i svrhu istraživanja: utvrditi koji su povjesni događaji potaknuli podizanje spomenika, pokušati što više doznati o njihovim sudionicima; utvrditi komemoriraju li se i na koji način danas u lokalnoj zajednici.

Učenici su unutar roka predviđenog za istraživanje i uz pomoć mentora, s velikim entuzijazmom i uspješno obradili sve planirane teme, usprkos nedostatnosti i fragmentarnosti izvora zbog velikog vremenskog odmaka od istraživanih događaja i zapostavljenosti ove teme u društvu posljednjih desetljeća. Na žalost, uglavnom zbog vremenskog odmaka nije im bilo moguće pronaći svjedoče događaja, koji bi svojim iskazom upotpunili povjesne činjenice. Naš suradnik u realizaciji istraživanja bila je Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Opatije i Liburnije (UABA), koja nam je pomogla u prikupljanju potrebnih informacija predavanjima na terenu i svojom arhivskom građom. Tijekom istraživanja posjetili smo izložbu „Pazin – Pariz (1943. – 1945.)“ u Muzeju Grada Rijeke, u Rijeci. Učenici su nakon obilaska i fotografiranja spomenika analizirali relevantnu arhivsku građu, periodiku te znanstvenu i stručnu literaturu; proveli ankete među sugrađanima kako bi utvrdili današnja saznanja o događajima i njihovim sudionicima, odnosno, o spomenicima koji su im posvećeni.

Na kraju našega istraživanja, tijekom kojega smo utvrdili veliki broj nepoznatih činjenica, zadovoljni smo rezultatima: učenici su se pozitivno izrazili o ovakvom načinu učenja povjesnih sadržaja, jer od njih zahtjeva veću angažiranost u obradi tema te daje prostor kreativnosti, čime se postiže veća zanimljivost i dinamičnost nastave, a u konačnici i lakše usvajanje nastavnih sadržaja. Zaključno je utvrđena porazna činjenica da se o ovim spomenicima u lokalnoj zajednici nedovoljno zna i govori, iako su svi, izuzev spomenika židovskim žrtvama, u dobrom stanju.

*dr. sc. Sanja Simper, nastavnica povijesti
Gimnazija Eugena Kumičića, Opatija*

Moj zavičaj kroz vrijeme – Zagreb

“Tell me and I forget, teach me and I may remember, involve me and I learn.”

— Benjamin Franklin

Zadnjih godina govor se sve više o cjeloživotnom učenju koje se odnosi na svaku aktivnost radi unaprjeđenja znanja, vještina i kompetencija. Postavlja se pitanje kako u našem društvu pripremiti učenika za cjeloživotno učenje, koristeći pritom nastavne metode koji se nalaze u planovima i programima propisanim od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.

Projektna nastava je novitet koji pruža našim učenicima, time i nama samima, unaprjeđivanje svojih vještina i kompetencija. Takav oblik nastave provodi se u gimnazijama u sklopu programa opće gimnazije kroz izborni predmet ili na inicijativu samog profesora. S obzirom na plan i program za dodatne aktivnosti ponekad je teško naći vremena u redovnoj nastavi.

Program *Documente - Centra za suočavanje s prošlošću „Moj zavičaj kroz vrijeme“* bio je novitet i izazov za učenike Gimnazije Lucijana Vranjanina iz Zagreba. Navedeno istraživanje usmjereno je na određeno geografsko područje i određeno vremensko razdoblje kao dio velikog projekta vezanog uz kulturu sjećanja na povijesne događaje i suočavanje s prošlošću.

Trening je proveden tijekom rujna 2013. u našoj školi. Na početku treninga očekivanja su bila vrlo mala, međutim već tijekom prvog dana porasla je zainteresiranost za projekt. Studijsko putovanje u Spomen park Dotrščina bio je prijelomni trenutak. Tada su unaprijedili svoje znanje o povijesti Zagreba i pokazali interes za istraživanje zavičajne povijesti tijekom II. svjetskog rata. Istaknula bih njihovo iznenađenje i zainteresiranost za događaje što je vrlo pozitivna strana ovog projekta. Danas je teško zainteresirati grupu učenika za istraživački rad koristeći pri tome stručnu literaturu i potaknuti ih na razgovor s preživjelima iz II. svjetskog rata, u okruženju interneta i drugih medija.

Predavanja i radionica na temu Holokausta u Zagrebu dodatno je zainteresirala učenike. Kod učenika su se počela javljati i pitanja na koja su do tada mislili da znaju odgovore. Nakon predavanja i radionice učenicima je bio prikazan dokumentarni film „Hitlerova djeca“. Dokumentarni filmovi su uvijek izvrstan način pripreme za diskusiju o određenoj temi, što se pokazalo i na ovom treningu s navedenim dokumentarnim filmom o kojem se raspravljalo i nakon samog treninga. Diskusija kao nastavna metoda dodatno uključuje učenika u sam nastavni proces i traži sudjelovanje što je vrlo pozitivna stvar, iako se vrlo često izbjegava u frontalnom radu u školi. Tendencija je što više izbjegavati frontalni rad i polako prelaziti na grupni rad prilikom kojeg će nastavnik imati ulogu voditelja. Metoda se pokazala uspješnom tijekom ovog treninga. Iako grupni rad nije moguće primjeniti u svim nastavnim jedinicama pokazuje se kao vrlo dobra metoda rada u školi.

Sam odabir tema za istraživanje pokazao se vrlo zanimljivim i vrlo aktivnim procesom. Učenici su odabrali sljedeće teme; Promjena naziva ulica u zapadnom dijelu Zagreba; Povijest Samobora tijekom II. svjetskog rata; Stradali književnici i publicisti; Heroine II. svjetskog rata; Logor u Jankomiru te Antifašistički spomenik u Vrapču.

Izazov za učenike bilo je istraživanje, pronađenje literature te pisanje samog rada. Tijekom istraživanja učenici su pokazali iznenađenje i zadovoljstvo učinjenim, a time i shvatili što znači aktivno istraživati i pretraživati različite izvore, kao što su novine i časopisi. Na kraju najveće postignuće je bilo samo oblikovanje istraživačkog rada u obliku prezentacije, teksta i slike.

Projektna nastava dio je cjeloživotnog učenja i potrebno je ovakve edukacije i aktivnosti uvrstiti u kurikulum ne samo nastave povijesti, već i u druge nastavne predmete. Govoreći o stjecanju novih vještina i kompetencija zasigurno je ovaj način rada jedan od važnijih za budućnost hrvatskog školstva.

*Helena Strugar, prof.
Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb*

Popis svih istraživanja i istraživača/ica

OPATIJA

„Spomenik povodom iskrcavanja JA u Istri 1945. u Mošćeničkoj Dragi“
Marko Rubinić
Josip Rubinić
Mateo Rudan
Joško Galović

„Spomenik jama u Ičićima“

Ines Marjanović
Iva Perinić
Ena Miličević

„Spomenik narodnom zboru u Rukavcu 1921.“

Borna Sauka
Dominik Frković
Ema Kalac
Markus Dobrinić

„Spomen kosturnica u Lovranu“

Dorian Tokmadžić
Edi Bertok
Laura Blečić
Ameli Širola

„Spomenik židovskim žrtvama nacističkog terora u Opatiji“
Tina Zorić
Mia Čaušević
Andrea Puž
Ivana Milekić
Loren Ropac

OSIJEK

„Oduzeta židovska imovina u Osijeku“
Andrej Živković
Davor Štefanko
Ante Galić
„Antifašistički spomenici u Osijeku“
Monika Jakšić
Maša Milošević

„Radni logor u Valpovu“
„Radni logor u Josipovcu“
Marko Milić
Jakob Triva
Matko Škarica
Bernard Horvatić
Ivan Leninger
Juraj Gerovac

„Promjene naziva ulica i trgova“
Andrijana Lukadinović
Katharina Marić
Antonija Marić
Helena Vojaković-Fingler

„Sudbina osječkih sinagoga u Drugom svjetskom ratu“
Maja Mutavdžija
Dunja Igrec
Anđela Karla Barišić
„Stradanja Folksdojčera u sjećanjima ljudi“
Mirna Bajt
Juraj Gerovac

ZAGREB

„Heroine Drugog svjetskog rata u Zagrebu“
Tina Sinovičić
„Nacistički logor u Jankomiru“
Helena Jerleković
Laura Šarić
Ivan Kos

„Promjene naziva ulica i trgova u Zagrebu“
Luka Brajković
Maximilian Hercigonja
Luka Marjanović

„Novinari i publicisti stradali na Dotrščini“

Katarina Kukavica
Petra Šimunović

„Samobor uoči i za vrijeme Drugog svjetskog rata“
Blaž Ivšić
Ante Janković
Luka Galić
Andrej Habajec

„Trg žrtava fašizma“
Katarina Buljan
Mislav Čulo
Mislav Vuković

„Povijest Vrapča u Drugom svjetskom ratu“
Dominik Kasun
Nikola Šimunović

UČENIČKE PREPORUKE

„U opuštenoj atmosferi kako se puno može naučiti o ljudima, osobito kroz diskusiju“

„Trebali bismo imati više debata o povijesnim temama vezanim za svakodnevni život ljudi“

„Ovakve metode rada trebaju se primjenjivati jer potiču ljudе (učenike) na razmišljanje“

„Više zajedničkog razgovora i rasprave, više proučavanja života običnih ljudi zatečenih u određenom vremenu i mjestu“

„[Metode rada] olakšavaju dolazak do informacija, i taj pronalazak nije dosadan kao na primjer učenje samo iz neke knjige“

„Više priča ljudi koji su preživjeli teške događaje“

„[koja metoda bi se trebala primjenjivati?] Samostalno istraživanje“

„Razgovor o pozitivnim i negativnim stranama nekog događaja“

„Teme su opširne, ali dobro konstruirane i vrlo bitne za današnje mlade i buduće generacije. Pruzaju širok repertoar moralnog preispitivanja i usavršavanja“

„Trebali bi primjenjivati vlastita istraživanja u sklopu nastavnog gradiva“

[Centar za] **mirovne** [studije]

VOLONTERSKI centar Osijek

UDRUGA ANTIFAŠISTA
I ANTIFAŠISTIČIH BORACA
LIBURNIJE

III. GIMNAZIJA
OSIJEK

projekt podržava **Robert Bosch Stiftung**

ISBN 978-953-7872-08-3

A standard linear barcode representing the ISBN number.

9 789537 872083